

83.3/2=632 1/3 а7
Т610

М. Барант

ТӨРӨЛ ЖЕР

2-чи класска

К. Пиянтинова

ТӨРӨЛ ЈЕР

2-чи класска

класста эмес ле алдынанг бойы кычырар бичик

*Горно-Алтайский автономный областьтын
албаты үредүзинин бөлүги јөптөгөн*

АЛТАЙДЫН БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫН
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӨЛҮГИ . 1987

~~83.3(2Рос-Ал)я7~~ 83.3(2=632.1)-3я71
Т 610

8 с (Алт) (075)
П-901

A 54352
Национальная
библиотека
Республики Алтай
им. М.В. Чевалкова

П 4306020000 — 016
М 138 (03) 87 — 85 — 87

02 05 1989

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного
издательства, 1987

5-ТГ-87

Кару Төрөлис керегинде сөс

Т. Шинжин.

БАШТАПКЫ СЕНТЯБРЬ.

Баштапкы сентябрь!
Баштапкы сентябрь!
Бастыра жүрүмимде
ундылбас.
Баштапкы урок,
баштапкы сүүнчи!
Бүгүн сыраңай
өскө өй.
Орооныс амыр,
телекей амыр.
Кажы ла эне,
кажы ла ада
јаланда, заводто,
јаан иштерде.
Төрөлдин кўчи
олордын колында,
олордын азыраган
ончо балдарында.
Бу ла јаңы баскан
јаш балада.
Јаш бала,
сеге база
Баштапкы сентябрь
башталар.
Күзүнгинин шыңырт
кожоңы

көп жылдарга
Көксинде артар.
Кел школго,
сени уткыырым
бозогодо.
Кел баштапкы
сентябрьда,
бу күнди
ундыба, качан да!

А. Адаров.

АЛБАТЫМ.

Кайыр чанкыр кырларда
Күндүркек албатым журтап јат.
Карда, соокто, јанмырда
камык малын кабырып јат.

Кажы ла айылдын эжиги
ачык турар айылчыга.
Кажы ла алтайдын јүреги
кару јүрет најызына.

Орус, алтай, казах па —
ончозы түней карындаш.
Коштой јадып журтаган,
кожо иштеген айылдаш.

Койчынын јангы туразында
коолодо радио кожондойт.
Өзөктөрдө, журттарда
өчпөс оттор күйүп јат.

НЕНИНҮ УЧУН ЈЫЛДЫСТАР УЧАТ.

Энгирги тенериде
мунг чолмондор —
јерди эбиреде
түмен оттор!

Олордын кезиги
кенейте өчөт,
кезиги дезе
кайдаар да көчөт.
НенинҮ учун
јылдыстар учат?
Неденг чочып,
олор качат?
Учкан ла јылдыс —
јылдыс деп пе!
Ајса ол јылдыс —
спутник эмес пе?
Анайып орчыланг
кереби де јылат.
Комета чылап,
чийилип калат.
онынҮ ичинде
космонавт отурат,
керебин ичкери
ол апарат.
Көп лө јылдыстар

төрөлистен учкулайт,
тегериден биске
эзенин ийгилейт.
Лениннин сүрин
мааныла кожо
ыраак чолмонго
космонавт апарар.
Бис те жуулыжып,
журук журайлы,
керепле кожо
жылдыска ийели!

Табышкак.

Ай канатту алтын куш
Алтайды айланат.

Алтын сүрлү күс.

К. Тепуков.

СУРКУРАГАН КӨЗИЛЕ ЖЫЛДЫСТАР ИМДЕЖЕТ.

Суркураган көзиле жылдыстар
имдежет.

Күски салкын аркада күүлейт.
Каткан өлөңгө чалын түжет.
Неге де ачынып, үкү арбанат.
Кајуда турган карган карагай
көк айаска колдорын тарбайтат.
Түштүкти көстөп, кеткин куштар
уйазын таштап, жуулыжып түймежет.
Олорды үйдежип, жылым таштар
өткөн жайды түженип сыңырайт.

И. Тургенев.

КАЙЫНДАР ОРТОЗЫНДАГЫ КҮСКИ КҮН.

Күскиде, сентябрьдын тал-ортозы киреде, мен кайындардын ортозында отургам. Эрте тагнан ала бирде күннин көзи көрүнип, бирде ойто жоголып, араайынан жаап турды. Тенерини булуттар туй алып ийет. Же кенейте ол жарып, күн кезик жерлерди чокторыла жылыдат.

Мен айландыра не барын көрүп ле угуп отургам. Жалбрактар араай табыштанып, үстимле учат.

Олордын бу табыжынан эмди жылдын кандый ойи болгонын билип ийерге јараар. Ол јастын сў-ўнчилў, јайдын јымжак ла узак, орой кўстин соок ўни эмес, кўстин уйку алдындагы араай табыжы болгон. Тын эмес эзин агаштардын баштарында шуулайт. Кўн көрўнип келзе, кайындардын ортозы јарып, бастыра немелер сўўнип тургандый. Ол булуттардын кийнине кире берзе, јаш ойто ло тыбырада јаап, бастыра өндөр бүрўнкўйлей өчө берет.

Кайындардын јалбрактары эм тургуза јажыл да болзо, је бир эместен саргарып баштаганы билдирет.

Бир де кушкаш кожондобойт: бастыразы јажынғылап, унчукпай баргандар. Јагыс ла көктөштин соок ўни анча-мынча ойдин бажынан угулат.

К. Паустовский.

СЫЙ.

Кўс јууктап ла келзе, куучын башталатан: ар-бўткенде бастыра немелер бистин кўўнис аайынча болуп јат па деп. Бисте кыш узун, јай дезе кыштан чик јок кыска, кўс кенейте једип келет, ол көзнөктин ары јанында элес өткен алтын куш-тый.

Агаштар кичеечининг јеени Малявин Ваня бистин куучынысты соныркап угатан. Ол таайынын көлдин јарадында турган туразынан биске улай ла келетен. Бир көрзөң, мешкелер экелер, база

бирде брусникалу једип келер. Эмезе куучынысты угарга, «Вокруг света» деген журналды кычырарга келетен.

Ваня бир катап кичинек кайын казып экелди. Агаштын тазылын ол чыкту јенгесле ороп алган эмтир.

— Мыны слерге экелдим — деп, ол кызарып айтты. — Сый. Оны агаш кайырчакка отургызала, јылу турада тургузыгар. Ол кыжыла јажыл болор.

— Сен оны ненин учун кестин? — деп, Рувим сурады.

— Јай түрген түгенип турганы ачу деп слер бойоор айттыгар не — Ваня каруузын јандырды. — Соок кыш келзе, онын јажыл јалбрактарын көрүп, јайды эске алынып отурараар.

— Меге јангыс та јай эмес, је күс база јарап јат — деп айдала, Рувим кайыннын кичинек јалбрактарын сыймай тутты.

Бис сарайдан кайырчак экелеле, кичинек кайынашты отургызып, оны эн ле јарык, эн ле јылу кыпка тургустыс.

Күс келди. Је бистин кайыннын јалбрактары јажыл ла бойы. Садта өскөн кайындардын јалбрактары анан-мынан саргарып баштады. Кижинин чачында баштапкы ак кылдар канайда көрүнип келетен эди — шак ла анайда бир катап түнде соок түшкен. Онын тыныжынан көзнөктөр терлейт, кыру буттын алдында кыјырайт. Соок түшкенине јангыс ла јылдыстар сүүнип тургандый. Олор бүгүн кандый да јарык мызылдайт.

Мен кийинеле, тышкары чыктым. Салкын сок-

пойт. Садтагы агаштардын жалбрактары жерге ээчий-деечий түжет ле түжет. Кайындар жангыс ла түнге саргарып калгандар.

Турага ойто кирдим. Мында жылу ла бүрүнкүй. Бүрүнкүйдө кайынаштын сомы көрүнөт. Ого жууктап келеле, алаң кайкап тура бердим. Кайынаштын жалбрактары бир ле түнге бастыра саргарып калтыр. Тоолу сары жалбрактар полдо жатты.

Туранын жылузы кайынашты аргадап болбогон. Бир күннин бажында ол, тышкары турган карындаштарынан сондобоско турган чылап, бастыра жалбрактарын ычкынып ийди.

Малявин Ваня, Рувим ле бис бастырабыс ого санааркаганду көрөдис. Кайын кыжыла жажыл бойы турар деп бис тын иженгенис ине.

Кайыннын жажыл жалбрактарын бис канайда аргадаарга сананганысты угала, агаш корыгычы күлүмзиренди:

— Ар-бүткеннин жангы андый. Агаштар кыш ойинде жалбрактарын түжүрбезе, көп шылтактардан улам өлөр эди. Кышкыда жааган кар агаштын жалбрактарына жакшы токтоор, оноң улам көп будактар сынар, база бир неме — күскиде жалбрактарда агашка каршузын жетиретен көп тустар жуулат. Калганчызында — жалбрактар кыш ортозында чыкты көп чыгымдайт. Тон жер дезе оны тазыларга берип болбос. Онын учун агаш кышкы «суу-заштан» улам өлүп калар.

Митрий карганак кайынашла болгон учуралды бойынын ондогоны аайынча жартады!

— Сен, Рувим, чечеркешпей, жаандардын айт-

канын «јанчыкка сал». Мен сеге мынайда айдарым. Бис сананадыс — најылык деген неме јангыс ла улус ортозында бар деп. Јок, ол бисти айландыра турган ла јүрген бастыра немелерде бар. Турнанын бирүзин өлтүрип көр — экинчизи оны јоктоп, ол керегинде санааркап, божоп калар. Је бот, кажы ла өзүмде најылык деген неме бар. Бойында бодозон, садта өскөн нөкөрлөри јалбрактарын түжүрип ийерде, бистин кайынаш олордон канайып башкаланзын.

Карганак куучынын божодып, бойынын керектерине басты.

Кайынды бис садта, чеденнин јанында отургысканыс. Онын алтын-сары јалбрактарын бичиктин ортозына сугуп, кургадып алганыс.

АМЫРДЫҢ ЖОРЫКТАГАНЫ.

Поезд.

Алтай туулар ортодо
араай-тымык город бар.
Поезд мында болбойтон,
болбогонын канайдар?

Амыр деген уулчагаш
бу городто чыдаган.
Поезд мында болбосто,
бала кайданг танийтан?

Учуп бараткан самолётты
уулчак көрүп туратан.
Адазыла жорыктап,
автобуска отурган.

Бир катап жайгыда
Бийскке олор келдилер.
Вокзалдын эмди жанында
баштап поезд көрдилер.

— Кандый узун тура — деп,
кайкап Амыр кыйгырган.
Паровоз бустап ийерде,
бараксан бала чочыган.

Жажыл өңдү «турага»
жаан удабай отурды.

Биле, школ,
октябраттар

Адазы ла Амырга
атанып барар ой жетти.

Барар бажында база ла
паровоз ачу бустады.
— Ада, кайда бука бар? —
Амыр кайкап сурады.

Ак башту туулары
артып калды ыраакта.
Энези ле аказы
эмди анда, айлында...

Жүткиген поезд кийнинен
жүгүрижет теректер.
Амырды бийик-бийиктен
аыктап артат сүмерлер.

Көзнөктөр ары жанында
көгөрижет жалаңдар,
Амыр мынын алдында
ажарбаган кайкалдар!

Чөлдөр, чөлдөр, чөлдөрдү
чөйилип поезд өдүп жат.
Амыр өскөн алтайда
жер туулардан туруп жат.

Амырдын төрөл жеринде
күн кырлардан чыгатан.
Амыраар оyi жеткенде,
ак тайгадан ажатан.

«Күн кайдаар јанар? — деп,
Амыр эмди сананат.
Јажыл поезд типилдеп,
јайканат ла јайканат.

Чындап та, бу чөлдөң
күн кайдаар баргай не?
Айса араай чайбалып,
ак јаланга конгой не?..

Түни-түжи бу чөлдө,
байла, күн туруп јат.
Ай-карангуй түн мында
айса чек болбой јат?..»

Узун поезд токтобой,
учуртат ла учуртат.
Көзнөктөң көс албай,
көрүп уулчак барадат.

Көлөсөлөр типилдеп,
көп чөрчөктөр айдыжат.
Москвага једер деп,
мантап олар чубажат.

Учуш.

Учарга јүреги шимиреп,
уулчак сүреен өкпөөрди.
Самолёт күчтү күзүрөп,
сан ла өрө јүткиди.

Айдын ла Күннинг жуугыла
Амыр бүгүн шунгудар.
Жылдыстардын жолыла
самолёт оны апарар.

Бастыра жерлерди, сууларды
бийиктен эмди ол көрөр.
Балыктап жүрген балдардын
бажыла шунуп ол өдөр.

...Бир ле көрзө, — жер
туку ла төмөн бозорот.
Амыр деген атту уул
ајыктап, кайкап отурат.

Кандый да кичинек коныстый
машина анда карагдайт.
Суулар дезе поездтий,
суна түжүп, мыйрындайт.

Кенете ле самолёт
карга, булутка оротты.
«Тенгери — кыштын кыштузы» —
сананып Амыр барадат.

Чындап та, кайда жылдыстар,
кайда күн, кайда ай?..
Эбире туман, кар ла кар,
а жерде эмди јажыл јай!

Ак булутка ородып,
самолёт учуп барадат.

Канаттарга жайкадып,
Амырдын көзи жумулат.

К. Чуковский.

ОЙЫЛГАНЧА ЖУНУН.

Жууркан менен качкан.
Жабынчы ырап учкан.
Жастык база жалбандап,
менен качып барган.
Жарыткыш жаар тап этсем,
ол печкеге кире берди!
Книжканы тудайын дезем,
ол до туура секирди.
Секирип, секирип барала,
орыннын алдына кирди!
Суузайла, чай ичерге
самоварга жүгүрип жеттим.
Карды тастак самовар
кайра болуп, элес этти.
Бу канайткан?
Бу не болгон?
Эбиреде ончозы
Экпинделип куйундалган,
ончозы неден коркыган,
тегеликтий айланган?
Пирогты ээчий
сопогтор,
сопогты ээчий
утюгтар,

уtyгты ээчий пирогтор, кур,
курды ээчий

какпыштар
ээчий-деечий эбирилижет,
ончозы мында ийиктелет,
айлангылайт,
анданыжат.

Энемнин конотон кыбынын
эжиги кенете ачылды.

Майчык бутту јунунгыш
мени көрүп кайкады:

— Бу танманын каразын,
чырайынын чылбагын!

Чочконын балазы ошкош
бастыра бойы балкаш.

Мойнын көөдөн кара,
тумчугын сенин кап-кара,
колдорынын каразынан
шалмарын да јескинди,
шалмарын да, шалмарын да
сенен качып јүгүрди.

Чычканак та, кискечек те
сендий кара јүрбей јат,
суугуштын да балдары
сууга кирип јунунат.

Јөргөмөш лө конызак
экүлези сенен ак.

Јаныс ла сен јунунбадын,
кирлү болуп артып калдын.

Чулуктар ла башмактар
сенен качып бардылар.
Мен — Улу-јаан јунунгыш,
атту-чуулу јүсјунгыш.

Јунунгыштардын мен јааны,
 жышкыштардын башчызы.
 Буттарымла тееп ийзем,
 күлүктерим једе конор,
 бу ла кыпка ончозы
 тургуза ла јуулыжар.
 Келгилейле, чынгырыжар,
 буттарыла тирсилдедер,
 сырт-теренди сыйра јунар,
 сыйра јунар.
 Јунунбай турган танманын
 јунуныжын кандырар,
 јунуныжын кандырар.

Согул ийди јес тасты,
ончозын бойына кычырды.
Самындары, щеткалары —
ончолоры чыгара калыды.
Адырманду щеткалар,
 јышкыштар
арка-мойнымды јышты,
мынайда айдышты:
— Јунуп, јунуп ийерис,
ару, ару эдерис,
кара күлүк кажайар,
кажайар ла кажайар!

Самын калып ийди,
чачыма кадала берди,
адарулар чаккандый,
ачу-ачу чымчыды.

Јышкыштан мен качтым.
Јыгыла-тура жүгүрдим.
Ол мени ээчиде тап этти,
оромдорло жүгүрди.

Мен чеденди ажыра калыдым,
Таврический садта јажындым.
Ол меге јаба јетти,
анан-мынан тиштеди.

Менин кару крокодилим
мында жүргенин көрүп ийдим.
Ол јайканып базып келди,
эки көзин кылайтты.
Мени истеген күлүкти
јуда салып ийбей кайтты.

Буттарыла тирсилдетти,
мени дезе арбады:

— Тургуза ла јан —

деди,

јүзинди барып јун —

деди,

јанбас болзон сени мен —

деди,

јуда салып ийерим —

деди.

Мен оромло жүгүрдим,
мендеп, түрген јандым.
Јунунгышка келеле,
самынбыла, самынбыла
кап-кара жүзимди
кажайганча јунуп алдым.
Көк будукты, көп кирди
көбүктү самын апарды.

Бу ла өйдө шалмарым
будыма бойы кийилди.
Оны ээчий пирожок:
— Мени ји, најым, — деди.

Оны ээчий сарјулу калаш
оозыма бойы кирди.
Книжкалар да келди,
кийнинен тетрадь јетти.
Арифметика ла грамматика
алдыма келип бийеледи.
Улу-јаан јунунгыш,
ады чыккан жүсјунгыш,
јунунгыштардын јааны,
јышкыштардын башчызы
меге келип бийеледи,
мени окшоп, айдынды:
— Эмди сени мен сүйүдим,
эмди сени мен мактайдым!
Кара бойын јунулдын,
јунунгышка јарадын!

Јунунар ла јунунар,
эрген тура јунунар,
энгирде де јунунар,
јунунбаган таңмаларды
электеер ле уйалтар,
электеер, уйалтар!

Эзендик болзын самындар,
эптү-јакшы јышкыштар,
коларткыштар, щеткалар,
койу тиштү тарактар!

Јаантайын ла јунуналык,
мылчага да кирелик,
агын сууга анданалык,
тениске де эжинелик.
Ҳажайганча јунатан
кандый ла сууга мак болзын,
кайда ла ол макталзын!

А. Ередеев.

НӨКӨРЛӨР.

«Мерген сан башка нөкөрим» — деп, Айдар бойы кайкап айткан эди. Ол экү кичинектен бери кожо ойноп, најылажып келген уулчактар.

Олордын сындары да түнөй. Көстөри десе кап-кара. Јүгүрзе, салкынга јайылып турар чүрмештү. Онон кийген кийимдери де јангыс өңдү. «Бу карындаштар болбой?» — деп, көп улус олорды

таныштырбай айдыжатан. Мерген ле Айдар мыны угуп, там оморкойтон. Же жаньыс ла кылык-јанда-ры эмеш башка. Чындап, ол экўнинг эне-адалары айылдаш јаткан койчылар.

Уулчактар качан да согушпайтан. Кожо ойн-нозо, эптў-јоптў. Кандый ла немени ўлежер. Бой-бойына болужар.

Олор быјыл кўскиде баштапкы класска кожо барар. Ого каранынан белетенип јадылар. Керек дезе, ол экў бир канча сўстўрди кычырып ийер.

Бир катап јаскыда Мерген ле Айдар јанып келген баарчыктар олордын јазап койгон ујала-рына кирип-чыгып, јакшы ба, јылу ба деп кўрўп турганын ајыктагылайт. Куштардын сўўнип тур-гандары сўреен. Бирўзи ујанын эжигине отурып, јўзўн-башка ўнденет. Байла, уулчактарга быјан айдып турган болбайсын. Кејири топтондоп, кўс-тўри кўнге суркурап, не аайлу кожондогон эди. Нўкўрлўр онон кўс тў албай тургулайт. А тенери кандый чанкыр! Торт ло тўјине ле тышкары ой-ноор кўўнинг келер. Там ўстине, торныгып келген кураандар сыр-јарышта. Уулчактар колдорын ча-бынып, секирип-секирип тургулайт. Анчада ла Мергеннинг кўўрўп турганы коркышту. Керек дезе, ол јанында турган нўкўрин де ундып ийген ошкош.

Је бат, бу тушта олордын јанына ўредўчи Са-набай Самыевич базып келген. Ол унчукпай, узак турган. Уулчактардын јилбиркек, сўўнчилў кўс-тўрине ајарулу кўрўп, учында сураган эди:

— Слер канча јашту?

— Удабас јети — деп, најылар айдала, кандык ошкош сабарларын тоолоп көргүстилер.

— О, быжыл баштапкы класска баратан эрлер турбай. Бат, бүгүңги чилеп, улай ла ар-бүткенди, ан-куштарды, жадын-јүрүмди шиндеп јүреер. Олордон көпти билип алараар. Соондо школго келзеер, көргөн-укканыгарды кыйалта јоктон сураарым.

Оноң ол уулчактарга јылу ла јалакай күлүм-зиренип ийеле, јаан-јаан алтап, сала берди.

«Бу үредүчи улус кандый јакшы!» — деп, Мерген ле Айдар оның кийнинен кирбиктери ат-райып, ајыктап турдылар.

Шак бу ла күннен ары Мерген тыңдаланып, нени де узак ајыктап, сананып турар болды. Айдар дезе најызының кылык-јаңы кубула бергенин сезип: «Бу нөкөрим санг башка!» — деп айдар болды. Оның мынай кайкаары да јолду. Мергеннин кайкамчылу сөстөр айдары көптөй берген. Эңирде көлдин јаказына отурала, кенетийин тымый берер. Оноң најызына айдар:

— Айдар, уксан да, томонок, адам чылап, икили ойноп туру. Кандый јараш дезен?

Айдар тынбай да тыңдаар. Чындап та, угулар-угулбас кыңылаган табыш чичке-е. Чөйө-ө.

— Кижинин канын сорорго кыңзып туру не, Мерген, — деп, нөкөри каруу берер.

— Айдар, көрзөң дө, ол булуттар торт ло алтын балыгаштар ошкош. Көлдө ондый чарагандар болгон болзо, эмди ле эдегиске толтыра чачып алар эдис.

— Чындап та-а дезен, Мерген! — Айдар сүүнер.

Кезикте Мерген кунукчылду болуп, мынайда комыдаар: «Байа чоокыр жылан кушкаштын азатпайын јудуп алган ошкош. Энези үстінде: «Баламды бер, баламды бер!» — деп, ыйлап турганы коркышту». Күүк јынкылдада эдип турза, угуп унчугар: «Онын үни сан өрө чачып-чачып турган мечиктий!».

Је бир катап, најылар эш ле кереги јок немеден улам, бир эмеш ачынышкан. Экү ол күн кожо ойнобогон. Эңирде Мерген бойы келген. Ол тушта мынайда айткан эди:

— Туку меесте чиби сок јангыскан туру. Нөкөр јокко ого кунукчылду болбайсын, Айдар?

— Эйе-е, чында-а! — деп, нөкөри јөмөөрдө, Мерген сүреен сүүнген. Олор ойто ло агаш аразына ойноорго јүгүришкен. Мында кандый јакшы! Кей јиилексип туру! Кып-кызыл кызылгат эттий ээлип, јаактын суузын куруйт.

— Айда-ар, бери кел! Јиилектер јалбрактардын алдына јажынып, биске көргүлейт. Јаактары боп-болчок, кып-кызыл!

Айдар јүгүрип келзе, олор кандый кө-өп! Јигежин, кандый тату-у!

Мергенле ойноорго сүреен јилбилү. Онын ла көрүп-укпазы јок. Байла, ого ончозы тирүдий. Кезикте ол тиштеек, күдүреш мойынду көк аспанды «Беларусь» дейтен тракторго тўндеер.

Бир катап эки нөкөрдin ортозында мындый куучын өткөн.

— Мерген, балык табыш укпай јат. Ондо кулак јок.

— Жок, ол угуп жат ошкош! — деп, бирүзи шүүй сокты.

— Айса оны ченеп көрөк пө?

— Же, давай!

Ол экү ап-ару, тымык көлди талдап алдылар. Өңөлөп келеле, оны карап көрзө, бир өлө-чоокыр канатту жаан балык жайканып жүрди. Эки сангыды ачылып-жабылып турды.

Уулчактар жажынып алала, «А-у-у!» деп кыйгырып ийдилер. Онон суунын түбинде жедеген күлүкти көрдилер. Жүргенче, жайканганча эмитир.

— Байа айттым не! — деп, Айдар унчукты.

— Давай, көлдөн бир эмеш ырайла, жаратка бијелеп ийеек. — Мерген наязын жөптөди.

Олор аайы-бажы жок секириже бердилер. Жер жаңыс ла тип-тип, тирс-тирс эдет. Онон экү көлгө жылгажактап келеле, карап көрдилер. Ме, байагы балык жок!

— Көрзөн, Айдар, тирсилдеген табышты уга-ла, кача берген.

— А кышкыны не укпаган, Мерген?

— Та. Соондо үредүчиден сурап угарыс.

Уулчактар балыктын мындый кылык-жаңын сананып-сананып, жартына чыгып болбогон.

Шак мынайып, жажыл жалбрагы жайканып, жай өдүп барып жат. Үредүчи Санабай Самыевичтин жакылтазын уулчактар ундыбайт. Сары бүрге жетире онон көпти билгилеп алгылаар. Эмди Айдар «Сан башка нөкөрим» деп айтпас болды. Не десе, экүлези јилбиркек, керсү ле омок. Жаан болуп чыдаганча, мындый балдар нени көрбөс, нени билбес!

МАЛТАМА МАК!

Тудунар-кабынар эр эдим.
Ижемјим — малтамда,
Ийдем — колымда!
Эдерге, төзөөргө бүткен эдим.
Эпчилим — эргекте,
Эткирим — мисте.
Ай чыкты тенерини јандап,
А мен — иште,
Сабарларым — сапта.
Јаан туралар тудуп берерим
Јашка да,
Јажаганга да.
Ай малтамда амыр јок —

чат,

чат,

чат!

Такпайлар јылдыстый ума јок.

Чачылат,

чачылат,

чачылат!

Тенгистий белимде кўн чайпалат.

Тер чыгат,

Тус салынат!

Эки јардым кайыктардый јылыжат,

Јүрүмди кечет,

Ырызын табат...

Иштенкей
балдарга мак!

Ойто ло —

так,

так,

так.

Мизи ак малтама — мак!

Кеп сөс.

1. Эдердин эргеги ус, этпестин эрмеги ус.

2. Иштенкейдин оозы үстү.

Л. Бурцева, А. Цветов.

КЫЗЫЛ ОБОЗ.

Удабас Леньканы пионерге алгылаар, је көөркийдин сыны сүрекей кичинек. Керек десе колхозтын кузнези Степан да өбөгөн оны кижиге бодобой јат. Ленька ого кем? Нени де ондобос јаш бала — божогоны ла ол. Је Леньканын бир јаан амадузы бар: ол кузнец болор күүндү!

Малта чатылдаган кузницага Ленька күнүн ле сайын једип келет. Кызып калган косторды ла көрүкти ајыктап, јилбиркегенинен улам анайда ла туруп калат. Степан өбөгөннин колдоры сүрекей бөкө: ол оттон кызып калган темирди кыскашла ушта тартала, маскала соккондо, чедиргендер туш башка буркурап турат. Степан өбөгөннин иштенип турганын Ленька түндү-түштү кө-

рүп турар эди. Сүрекей јилбилү! Онын колынан темир де јымжай берет, кайдаар ла бүгейин де-зе, анаар бүктелет. Степан өбөгөн ол темирди чөйө дө тартып ийет, такага түңейлеп бүктей де согот эмезе салданын бычагын да јазап ийет. Је јангыс ла Степан өбөгөн Ленька јаар көрбөйт, онын эпчил ижинен уулчак манзаарып турганын торт сеспейт.

— Эй, сен кортымаш, капшай мынан јан. Онон башка кижии сенин тырык тумчугынды өртөп ийгей. Бй-сыгытка кижинин кулагы тунар ине.

Анайда айдала, Степан өбөгөн Леньканын бөрүгин онын тумчугына јетире тартып, бойы тын каткырып ийет. Онын кажы ла айткан сөзи Леньканын жүрегине кадалып тургандый. Тумчугыла мыжылдап ийеле, ачына берген Ленька бура согуп, кузницадан жүре берет.

— Сен не ачынып калган? — деп, энези онон сурайт.

— Ачынбадым ла...

— Кем-кем ачындырды эмеш пе?

— Кем де эмес.

Је энеден нени де јажырып болбозын. Энези уулчагынын пыймазын көрзө, онызы кумакка уймалып калган эмтир. «Кышкыда кумакка канайып уймалган болотон?» Онон керектин аайын ондойло, мынайда айтты:

— Балам, сен кунукпа! Сен кузнец болорын деп, Степан өбөгөн бүтпей јат. Бүтпезе, керек бе-ди. Бистин иштеп турган јериске барак, бис сече

иш таап берерис. Иштенкей болгонунгды ончолоры көрөр.

Ленька унчукпады. Школдон жанып келеле, урокторын белетеп салала, катап ла кузница жаар барды. Једип келеле, көрүп турза, Степан өбөгөн тоормоштын үстинде отурды. Оды өчүп калган эмтир. Бойы санааркап калган, таңкылап отурды. Ленька керектин аайын чүрче ле билип ийеле, нөкөрлөрүн кычырарга барды.

— Кийинеер, балдар! Степан өбөгөнгө салдардын бычактарын жазаар керек, темири дезе божоп калган.

Балдар бедренип, амбарлар, сарайлар сайын бардылар. Күн ашкалакта, кузницанын жанына октябраттардын обозторы једип келди. Толтыра ла темирлер чогулган колчанактар, кажы ла колчанакта кызыл флажоктор элбендежет.

Степан өбөгөн чыгып келеле, балдардан сурады:

— Слердин кемигер мындый кызыл обозты сананып тапты?

Октябраттар бу ла тушта Леньканы ичкери араай ийде салып ийдилер.

— Э-э-э!.. — деп, Степан өбөгөн унчукты. — Мен сени билерим, уул.

Јууктай базып келеле, Леньканын бөрүгин онын тумчугына јетире тартып ийди. Је Степан өбөгөн оны эмди кузницадан сүрбей, бойына болушчы эдип алды.

ПЕТЯНЫНГ КУУНИЛЕ.

Кере түжине бир де иш иштебей, кыйын жадар да болзо, је ижи бүдүп калар «ырысту» күлүктөр бар деп чөрчөктө айдылган эди. Бистин Петя дезде — чөрчөктөги уулчак эмес. Ол үрөнчик, октябренок. Же эш-неме эдер күүни жок, сүрекей жалку киж, онын учун ишти жаантайын өскө улус бүдүрп жат.

Айса болзо, Петя кандый бир тарма билер болор бо? «Чортоннын жакарузыла, менин күүним-ле...» — деп, айдып ла ийзе, иш бүдүп калат эмеш пе?

Кажы ла үрөнчик төрт килограммнан темирдин сыныгын жуузын деп, балдар жөптөжип алган. Ончолоры айылдардын эжигиле, чеден-чуланла жүгүриже бердилер. Жаңыс ла Петя иштенбеди. Качан балдар онын айлына темирдин сыныктарын аларга келерде, анда темирдин жүзүн-жүүр сыныктары жатты. Бескелеп ийер болзо, төрт килограмм эмтир. Балдар сүрекей кайкаштылар.

— Бу кандый неме? Бир де јерге барбаган, мынча кирези жууп алган?

Петя унчукпайт, је жаңыс та ненин де учун кулагы кызарат.

Ўредүчи айылга бодолго бодоорго берер болзо, ончо балдар мыжылдажып, иштегилеп отурат. Петя кыңыс та этпейт. Тактачакта кайра жадып алган, өскө бичик кычырып јадат. Туруп келзе, бодолго бодолып калган. Петя дезде белен ишти

көчүрип бичийле, тетрадьты портфельге салып, школга апарып берип жат. Же база бир кайкамчылу неме. Уулчакты класста доского кычырып, айылга берген бодолгого түнөй бодолго берер болзо, ол чат ла бодоп болбос.

Петяга күйүнгилеп тургандары канча кирези деп айдарар. Кокыр эмес ине! Мындый жүрүмди байрам деп айтпай кайдар.

Бир катап балдар класстын ичин жуунадарга жуулгандар. Ончолоры передник, халат кийген, жышкыш тудунган турдылар. Жангыс ла Петя, айылдап келген кижидий, апагаш чамча кийген келди. Балдардын иштенип турганын тууразынан көрүп турат. Онын партазы дезе жунулып ок жат. Сүрекей жунулып жат! Самынла, содала, жышкышла. Ончолоры жуулып, кайкажып тургылайт.

— Мындый ару эдип кем жунуп жат?

— Балдар, бу мыны Петянын энези иштеп турган туру ине! — деп, кем де кыйгырды.

Энези партаны жунала, арчыйла, уулын жединип айтты:

— Бис бойыстын партабысты жунуп салдыс. Анда Петяны иштеген эдип темдектеп салыгар, ундыбагар.

Байагы темирдин сыныктары да бойы жуулбаган, бодолголор до бойлоры бодолбогон, мыны ончозын Петянын киленкей энези эдип турганын балдар билип ийдилер.

Балдардын некелтези кату болгон: «Ончо иштерди бойыг эт! Сен октябрёнок болгон адынды уятка түжүрбей жүр!»

ШИЛ КӨС.

Бис түжине ле тайгаларла јорыктап, бозом кире берерде, јаан акка јеттибис. Менин нөкөрим, јиит уул, јаланга конзобис, түнде соокко тоңорынан јалтанып:

— Кандый бир айыл туштайтан болзо — деп, бойына катап-катап айдып турды.

Бис каран иженип, акты төмөн јорттыбыс. Кунугып, унчукпай брааткан нөкөрим кенетийин адын токтодып, тура түшти:

— Ой, кырдын эдегинде ийт үрди, анда айыл бар ошкош!

Экү эмди оморкоп, анаар ууланып јорттыбыс. Карангуйда јолды таап болбой, аттарыска иженип брааттыс. Кенетийин ыраакта үй кижинин үни угулды:

— Төмөн јортоор, төмөн јортоор, саска түштеер!

Чын да, алдыста сас эмтир. Менин адым эки-үч катап бадалала, кайра болды. Састы эбирип, айылга јууктап келеристе, эки үй кизи үрүп турган ийттерин туура сүрүп, эжикте тургулады.

— Аттараарды мында буулап койоор — деп, бирүзи айылдын улаазына көргүсти.

Айылга кирип келеристе, отты јаан салгылап койгон эмтир. Бис, тайганын энир кирзе ле баштала беретен соогына тоңгон улус, отурып, отко изидине бердис. Айылдын ээзи, төртөн јашту эт-

утюгты ээчий пирогтор, кур,
курды ээчий

какпыштар

ээчий-деечий эбирилижет,
ончозы мында ийиктелет,
айлангылайт,
аңданыжат.

Энемнинг конотон кыбынын
эжиги кенете ачылды.

Майчык бутту јунунгыш
мени көрүп кайкады:

— Бу танманын каразын,
чырайынын чылбагын!

Чочконын балазы ошкош
бастыра бойы балкаш.

Мойнын көөдөн кара,
тумчугын сенин кап-кара,
колдорынын каразынан
шалмарын да јескинди,
шалмарын да, шалмарын да
сенен качып јүгүрди.

Чычканак та, кискечек те
сендий кара јүрбей јат,
суугуштын да балдары
сууга кирип јунунат.

Јөргөмөш лө конгызак
экүлези сенен ак.

Јаңыс ла сен јунунбадын,
кирлү болуп артып калдың.

Самын калып ийди,
чачыма кадала берди,
адарулар чаккандый,
ачу-ачу чымчыды.

Јышкыштан мен качтым.
Јыгыла-тура жүгүрдим.
Ол мени ээчиде тап этти,
оромдорло жүгүрди.

Мен чеденди ажыра калыдым,
Таврический садта јажындым.
Ол меге јаба јетти,
анан-мынан тиштеди.

Менин кару крокодилим
мында жүргенин көрүп ийдим.
Ол јайканып базып келди,
эки көзин кылайтты.
Мени истеген күлүкти
јуда салып ийбей кайтты.

Буттарыла тирсилдетти,
мени дезе арбады:

— Тургуза ла јан —

деди,

јүзинди барып јун —

деди,

јанбас болзон сени мен —

деди,

јуда салып ийерим —

деди.

Мен оромло жүгүрдим,
мендеп, түрген јандым.
Јунунгышка келеле,
самынбыла, самынбыла
кап-кара жүзимди
кажайганча јунуп алдым.
Көк будукты, көп кирди
көбүктү самын апарды.

Бу ла өйдө шалмарым
будыма бойы кийилди.
Оны ээчий пирожок:
— Мени ји, најым, — деди.

Оны ээчий сарјулу калаш
оозыма бойы кирди.
Книжкалар да келди,
кийнинен тетрадь јетти.
Арифметика ла грамматика
алдыма келип бийеледи.
Улу-јаан јунунгыш,
ады чыккан жүсјунгыш,
јунунгыштардын јааны,
јышкыштардын башчызы
меге келип бийеледи,
мени окшоп, айдынды:
— Эмди сени мен сүўйдим,
эмди сени мен мактайдым!
Кара бойын јунулдын,
јунунгышка јарадын!

Јунунар ла јунунар,
эртен тура јунунар,
энирде де јунунар,
јунунбаган танмаларды
электеер ле уйалтар,
электеер, уйалтар!

Эзендик болзын самындар,
эптү-јакшы јышкыштар,
коларткыштар, щеткалар,
койу тиштү тарактар!

Јаантайын ла јунаналык,
мылчага да кирелик,
агын сууга анданалык,
тенгиске де эжинелик.
Кажайганча јунатан
кандый ла сууга мак болзын,
кайда ла ол макталзын!

А. Ередеев.

НӨКӨРЛӨР.

«Мерген сан башка нөкөрим» — деп, Айдар бойы кайкап айткан эди. Ол экү кичинектен бери кожо ойноп, најылажып келген уулчактар.

Олордын сындары да түней. Көстөри дезе кап-кара. Јүгүрзе, салкынга јайылып турар чүрмеш-тү. Онон кийген кийимдери де јангыс өңдү. «Бу карындаштар болбой?» — деп, көп улус олорды

таныштырбай айдыжатан. Мерген ле Айдар мыны угуп, там оморкойтон. Же жангыс ла кылык-жандары эмеш башка. Чындап, ол экүнинг эне-адалары айылдаш јаткан койчылар.

Уулчактар качан да согушпайтан. Кожо ойнозо, эптү-јөптү. Кандый ла немени үлежер. Бойбойына болужар.

Олор быјыл күскиде баштапкы класска кожо барар. Ого каранынан белетенип јадылар. Керек дезе, ол экү бир канча сөстөрдү кычырып ийер.

Бир катап јаскыда Мерген ле Айдар јанып келген баарчыктар олордын јазап койгон уйаларына кирип-чыгып, јакшы ба, јылу ба деп көрүп турганын ајыктагылайт. Куштардын сүүнип тургандары сүреен. Бирүзи уйанын эжигине отуруп, јүзүн-башка үнденет. Байла, уулчактарга быјан айдып турган болбайсын. Кејири топтогдоп, көс-төри күнге суркурап, не аайлу кожондогон эди. Нөкөрлөр онон көс тө албай тургулайт. А тенери кандый чанкыр! Торт ло түжине ле тышкары ойноор күүнинг келер. Там үстине, торныгып келген кураандар сыр-јарышта. Уулчактар колдорын чабынып, секирип-секирип тургулайт. Анчада ла Мергеннинг көөрөп турганы коркышту. Керек дезе, ол јанында турган нөкөрин де ундып ийген ошкош.

Је бат, бу тушта олордын јанына үредүчи Санабай Самыевич базып келген. Ол **унчукпай**, узак турган. Уулчактардын јилбиркек, сүүнчилү көс-төріне ајарулу көрүп, учында сураган эди:

— Слер канча јашту?

— Удабас јети — деп, најылар айдала, кандык ошкош сабарларын тоолоп көргүстилер.

— О, быжыл баштапкы класска баратан эрлер турбай. Бат, бүгүңги чилеп, улай ла ар-бүткенди, ан-куштарды, жадын-јүрүмди шиндеп јүреер. Олордон көпти билип алараар. Соондо школго келзеер, көргөн-укканыгарды кыйалта јоктон сураарым.

Онон ол уулчактарга јылу ла јалакай күлүм-зиренип ийеле, јаан-јаан алтап, сала берди.

«Бу үредүчи улус кандый јакшы!» — деп, Мерген ле Айдар оның кийниненг кирбиктери ат-райып, ајыктап турдылар.

Шак бу ла күннен ары Мерген тыңдаланып, нени де узак ајыктап, сананып турар болды. Айдар десе најызынын кылык-јаңгы кубула бергенин сезип: «Бу нөкөрим сан башка!» — деп айдар болды. Оның мынай кайкаары да јолду. Мергеннин кайкамчылу сөстөр айдары көптөй берген. Эңирде көлдин жаказына отурала, кенетийин тымый берер. Онон најызына айдар:

— Айдар, уксан да, томонок, адам чылап, икили ойноп туру. Кандый јараш дезен?

Айдар тынбай да тыңдаар. Чындап та, угулар-угулбас кыңылаган табыш чичке-е. Чөйө-ө.

— Кижининг канын сорорго кыңзып туру не, Мерген, — деп, нөкөри каруу берер.

— Айдар, көрзөн дө, ол булуттар торт ло алтын балыгаштар ошкош. Көлдө ондый чарагандар болгон болзо, эмди ле эдегиске толтыра чачып алар эдис.

— Чындап та-а дезен, Мерген! — Айдар сүүнер.

Кезикте Мерген кунукчылду болуп, мынайда комыдаар: «Байа чоокыр жылан кушкаштын азатпайын јудуп алган ошкош. Энези үстинде: «Баламды бер, баламды бер!» — деп, ыйлап турганы коркышту». Күүк жынкылдада эдип турза, угуп унчугар: «Онын үни сан өрө чачып-чачып турган мечиктий!».

Је бир катап, најылар эш ле кереги јок немеден улам, бир эмеш ачынышкан. Экү ол күн кожо ойнобогон. Эгирде Мерген бойы келген. Ол тушта мынайда айткан эди:

— Туку меесте чиби сок јаныскан туру. Нөкөр јокко ого кунукчылду болбайсын, Айдар?

— Эйе-е, чында-а! — деп, нөкөри јөмөөрдө, Мерген сүреен сүүнген. Олор ойто ло агаш аразына ойноорго жүгүришкен. Мында кандый јакшы! Кей јиилексип туру! Кып-кызыл кызылгат эттий ээлип, јаактын суузын куруйт.

— Айда-ар, бери кел! Јиилектер јалбрактардын алдына јажынып, биске көргүлейт. Јаактары боп-болчок, кып-кызыл!

Айдар жүгүрип келзе, олор кандый кө-өп! Јигежин, кандый тату-у!

Мергенле ойноорго сүреен јилбилү. Онын ла көрүп-укпазы јок. Байла, ого ончозы тирүдий. Кезикте ол тиштеек, күдүреш мойынду көк аспанды «Беларусь» дейтен тракторго түндеер.

Бир катап эки нөкөрдin ортозында мындый куучын өткөн.

— Мерген, балык табыш укпай јат. Ондо кулак јок.

— Жок, ол угуп жат ошкош! — деп, бирүзи шүүй сокты.

— Айса оны ченеп көрөк пө?

— Же, давай!

Ол экү ап-ару, тымык көлди талдап алдылар. Өңөлөп келеле, оны карап көрзө, бир өлө-чоокыр канатту жаан балык жайканып жүрди. Эки сагды ачылып-жабылып турды.

Уулчактар жажынып алала, «А-у-у!» деп кыйгырып ийдилер. Онон суунын түбинде једеген күлүкти көрдилер. Жүргенче, жайканганча эмтир.

— Байа айттым не! — деп, Айдар унчукты.

— Давай, көлдөн бир эмеш ырайла, жаратка бијелеп ийеек. — Мерген најызын жөптөди.

Олор аайы-бажы жок секириже бердилер. Жер жангыс ла тип-тип, тирс-тирс эдет. Онон экү көлгө жылгажактап келеле, карап көрдилер. Ме, байагы балык жок!

— Көрзөң, Айдар, тирсилдеген табышты угла, кача берген.

— А кышкыны не укпаган, Мерген?

— Та. Соондо үредүчиден сурап угарыс.

Уулчактар балыктын мындый кылык-жанын сананып-сананып, жартына чыгып болбогон.

Шак мынайып, жажыл жалбрагы жайканып, жай өдүп барып жат. Үредүчи Санабай Самыевичтин жакылтазын уулчактар ундыбайт. Сары бүрге жетире онон көпти билгилеп алгылаар. Эмди Айдар «Сан башка нөкөрим» деп айтпас болды. Не дезе, экүлези јилбиркек, керсү ле омок. Жаан болуп чыдаганча, мындый балдар нени көрбөс, нени билбес!

МАЛТАМА МАК!

Тудунар-кабынар эр эдим.
Ижемјим — малтамда,
Ийдем — колымда!
Эдерге, төзөөргө бүткен эдим.
Эпчилим — эргекте,
Эткирим — мисте.
Ай чыкты тенерини јандап,
А мен — иште,
Сабарларым — сапта.
Јаан туралар тудуп берерим
Јашка да,
Јажаганга да.
Ай малтамда амыр јок —

чат,

чат,

чат!

Такпайлар јылдыстый ума јок.

Чачылат,

чачылат,

чачылат!

Тенгистий белимде күн чайпалат.

Тер чыгат,

Тус салынат!

Эки јардым кайыктардый јылыжат,

Јүрүмди кечет,

Ырызын табат...

Ойто ло —

так,

так,

так.

Мизи ак малтама — мак!

Кеп сөс.

1. Эдердин эргеги ус, этпестин эрмеги ус.
2. Иштенкейдин оозы үстү.

Л. Бурцева, А. Цветов.

КЫЗЫЛ ОБОЗ.

Удабас Леньканы пионерге алгылаар, је көөркийдинг сыны сүрекей кичинек. Керек десе колхозтын кузнези Степан да өбөгөн оны кижиге бодобой јат. Ленька ого кем? Нени де ондобос јаш бала — божогоны ла ол. Је Леньканын бир јаан амадузы бар: ол кузнец болор күүндү!

Малта чатылдаган кузницага Ленька күнүн ле сайын једип келет. Кызып калган косторды ла көрүкти ајыктап, јилбиркегениненг улам анайда ла туруп калат. Степан өбөгөннинг колдоры сүрекей бөкө: ол оттон кызып калган темирди кыскашла ушта тартала, маскала соккондо, чедиргендер туш башка буркурап турат. Степан өбөгөннинг иштенип турганын Ленька түндү-түштү кө-

рүп турар эди. Сүрекей жилбилү! Онын колынан темир де жымжай берет, кайдаар ла бүгейин де-зе, анаар бүктелет. Степан өбөгөн ол темирди чөйө дө тартып ийет, такага түңейлеп бүктөй де согот эмезе салданын бычагын да жаап ийет. Же жангыс ла Степан өбөгөн Ленька жаар көрбөйт, онын эпчил ижинен уулчак манзаарып турганын торт сеспейт.

— Эй, сен кортымаш, капшай мынан жан. Онон башка кижини сенин тырык тумчугунды өртөп ийгей. Ый-сыгытка кижинин кулагы тунар ине.

Анайда айдала, Степан өбөгөн Леньканын бөрүгин онын тумчугуна жетире тартып, бойы тын каткырып ийет. Онын кажы ла айткан сөзи Леньканын жүрегине кадалып тургандый. Тумчугыла мыжылдап ийеле, ачына берген Ленька бура согуп, кузницадан жүре берет.

— Сен не ачынып калган? — деп, энези онон сурайт.

— Ачынбадым ла...

— Кем-кем ачындырды эмеш пе?

— Кем де эмес.

Же энеден нени де жажырып болбозын. Энези уулчагынын пыймазын көрзө, онызы кумакка уймалып калган эмтир. «Кышкыда кумакка канайып уймалган болотон?» Онон керектин аайын ондойло, мынайда айтты:

— Балам, сен кунукпа! Сен кузнец болорын деп, Степан өбөгөн бүтпей жат. Бүтпезе, керек бе-ди. Бистин иштеп турган жериске барак, бис сече

иш таап берерис. Иштеңкей болгонунды ончолоры көрөр.

Ленька унчукпады. Школдон жанып келеле, урокторын белетеп салала, катап ла кузница жаар барды. Једип келеле, көрүп турза, Степан өбөгөн тоормоштын үстинде отурды. Оды өчүп калган эмтир. Бойы санааркап калган, таңкылап отурды. Ленька керектин аайын чүрче ле билип ийеле, нөкөрлөрүн кычырарга барды.

— Кийинеер, балдар! Степан өбөгөнгө салдардын бычактарын жазаар керек, темири дезе божоп калган.

Балдар бедренип, амбарлар, сарайлар сайын бардылар. Күн ашкалакта, кузницанын жанына октябраттардын обозторы једип келди. Толтыра ла темирлер чогулган колчанактар, кажы ла колчанакта кызыл флажоктор элбендежет.

Степан өбөгөн чыгып келеле, балдардан сурады:

— Слердин кемигер мындый кызыл обозты сананып тапты?

Октябраттар бу ла тушта Леньканы ичкери араай ийде салып ийдилер.

— Э-э-э!.. — деп, Степан өбөгөн унчукты. — Мен сени билерим, уул.

Јууктай базып келеле, Леньканын бөрүгин онын тумчугына јетире тартып ийди. Је Степан өбөгөн оны эмди кузницадан сүрбей, бойына болушчы эдип алды.

ПЕТЯНЫН КУУНИЛЕ.

Кере түжине бир де иш иштебей, кыйын жадар да болзо, је ижи бүдүп калар «ырысту» күлүктөр бар деп чөрчөктө айдылган эди. Бистин Петя дезде — чөрчөктөги уулчак эмес. Ол үрөнчик, октябрёнок. Же эш-неме эдер күүни жок, сүрекей жалку кижиге, онын учун ишти жаантайын өскө улус бүдүрүп жат.

Айса болзо, Петя кандый бир тарма билер болор бо? «Чортоннын жакарузыла, менин күүним-ле...» — деп, айдып ла ийзе, иш бүдүп калат эмеш пе?

Кажы ла үрөнчик төрт килограммнан темирдин сыныгын жуузын деп, балдар жөптөжип алган. Ончолоры айылдардын эжигиле, чеден-чуланла жүгүриже бердилер. Жангыс ла Петя иштенбеди. Качан балдар онын айлына темирдин сыныктарын аларга келерде, анда темирдин жүзүн-жүүр сыныктары жатты. Бескелеп ийер болзо, төрт килограмм эмтир. Балдар сүрекей кайкаштылар.

— Бу кандый неме? Бир де жерге барбаган, мынча кирези жууп алган?

Петя унчукпайт, же жангыс та ненин де учун кулагы кызарат.

Үредүчи айылга бодолго бодоорго берер болзо, ончо балдар мыжылдажып, иштегилеп отурат. Петя кынгыс та этпейт. Тактачакта кайра жадып алган, өскө бичик кычырып жадат. Туруп келзе, бодолго бодолуп калган. Петя дезде белен ишти

көчүрип бичийле, тетрадьты портфельге салып, школга апарып берип јат. Је база бир кайкамчылу неме. Уулчакты класста доского кычырып, айылга берген бодолгого түнгей бодолго берер болзо, ол чат ла бодоп болбос.

Петяга күйүнгилеп тургандары канча кирези деп айдараар. Кокыр эмес ине! Мындый жүрүмди байрам деп айтпай кайдар.

Бир катап балдар класстын ичин јуунадарга јуулгандар. Ончолоры передник, халат кийген, јышкыш тудунган турдылар. Јангыс ла Петя, айылдап келген кижидий, апагаш чамча кийген келди. Балдардын иштенип турганын тууразынан көрүп турат. Онын партазы дезе јунулып ок јат. Сүрекеј јунулып јат! Самынла, содала, јышкышла. Ончолоры јуулып, кайкажып тургылайт.

— Мындый ару эдип кем јунуп јат?

— Балдар, бу мыны Петянын энези иштеп турган туру ине! — деп, кем де кыйгырды.

Энези партаны јунала, арчыйла, уулын јединип айтты:

— Бис бойыстын партабысты јунуп салдыс. Анда Петяны иштеген эдип темдектеп салыгар, ундыбагар.

Байагы темирдин сыныктары да бойы јуулбаган, бодолголор до бойлары бодолбогон, мыны ончозын Петянын килеңкеј энези эдип турганын балдар билип ийдилер.

Балдардын некелтези кату болгон: «Ончо иштерди бойын эт! Сен октябрёнок болгон адыңды уйатка түжүрбей жүр!»

ШИЛ КӨС.

Бис түжине ле тайгаларла јорыктап, бозом кире берерде, јаан акка јеттибис. Менин нөкөрим, јиит уул, јаланга конзобис, түнде соокко тоңорынан јалтанып:

— Кандый бир айыл туштайтан болзо — деп, бойына катап-катап айдып турды.

Бис каран иженип, акты төмөн јорттыбыс. Кунугып, унчукпай брааткан нөкөрим кенетийин адын токтодып, тура түшти:

— Ой, кырдын эдегинде ийт үрди, анда айыл бар ошкош!

Экү эмди оморкоп, анаар ууланып јорттыбыс. Карануйда јолды таап болбой, аттарыска иженип брааттыс. Кенетийин ыраакта үй кижинин үни угулды:

— Төмөн јортоор, төмөн јортоор, саска түштеер!

Чын да, алдыста сас эмтир. Менин адым экиүч катап бадалала, кайра болды. Састы эбирип, айылга јууктап келеристе, эки үй кижии үрүп турган ийттерин туура сүрүп, эжикте тургулады.

— Аттараарды мында буулап койоор — деп, бирүзи айылдын улаазына көргүсти.

Айылга кирип келеристе, отты јаан салгылап койгон эмтир. Бис, тайганын энгир кирзе ле баштала беретен соогына тоңгон улус, отуруп, отко изидине бердис. Айылдын ээзи, төртөн јашту эт-

тү-канду үй кижиге, чайын түрген изитти. Төрдө, орыннын кырында, тегерик жүстү кыс бисти со-
ныркап көрүп отурды.

— Бис, байла, мында конор болбойс — дедим.

— Конбой, түниле кайдаар баратанаар? —
деп, эмеген айтты. — Жер жедер. Төжөк-жастык бар.
Онон ло кайра бурылып, кыска айтты:

— Торкош, сен барып былардын аттарын ар-
макчылап кой.

Торкош укканча ла болбоды, тышкары түрген
чыга конды. Мен нөкөримди барып болуш деп, ба-
за ийе бердим. Айылдын ичинде эмди эмегенле
экү артып калдыс.

— Мынайда өткөн улус жаантайын мында ко-
нуп барат — деп, ол унчукты. — Кезикте слердий
де улус конгылайт.

— Ол кандый бистий улус? Өскө улустан бис-
тин небис башка? — дедим.

— Шил көстү болороордо, айдып турбай. Боо-
ро база бир шил көстү кижиге конуп барган, жангыс
мында көзүн түжүрүп, арттызып койгон эди —
деди. — Көөркий айлына канайып жетти не?

Эмеген ол кижиге акту жүрегинен килеп тур-
ганы билдирди.

— Коркышту ла калактап барган эди. Шил
көс жогынан нени де көрүп албай жадым деген.
Мен оны жараш ла көрүнөргө улус кийип туру
дезем, көзи үрелгендери кийетен эмтир ине. Бис
нени билерис база?

— А бу көзүн канайып түжүрүп жүргөн ки-
жи? — деп, мен сурадым.

Эмеген түрген изий берген чайды оттон чыгарып, аяктарын јунуп, коларткышла арчып, куучындады:

— Мен ол энгирде фермага јуунга баргам. Торкош койлорын кабырып, јангыскан арткан. Јаңы келген бала нени билер? Койлорды түште кырда кабырып, энгирде јарыкта өзөккө түжүрип алар керек. Ол дезе бозом киргенче ле кырда туткан эмтир. Бу тушта јанмыр јаап ийген. Мындый түнде койлорды канайып та айдап болбозын. Балдардан болгой, јаан да кижичыдашпас. Койлор агаштардын төзине чук јуулып, конорго јаткылап ийген. Торкош чек айдап болбой, сууга шүүлген, соокко тонгон, койлорын таштап, јанып ийтир. Јанып келеле, коркып ыйлаптыр.

Бу өйдө ол шил көстү кижичыайылдын јанына аттан түжүп, кирип келген. Торкош орында көнкөрө јадып, ыйлап турганын көрөлө, недең улам ыйладың деп шылай бертир. Торкош эмеш кыйгас бала ине.

— Койлорымды кырдан айдап албай ыйлабай, база неге ыйлайын — деген.

Солун кижичыунчукпай, отко јылынала, онон айдыптыр:

— Је, јолынды башта, кожо барып айдаак — деп.

Бойы да соокко курайа тонуп калган, јукачак тонду, шляпа бөрүктү городтын кижизин Торкош көрөлө, там кыйгастанган.

— Је слердин айдап экетенеер токтогой. Керек беги, кырда конгылагай — деген.

Солун кижн мындый сөстөрдн угала, үннн эмеш көдүрнп ийген.

— Койлорды кырда каруул жок кем кондырат? Не-не болзо, канайдарын? Тургуза ла кийн, барак — деп.

Экү жанмырды жанмыр дебей, сууга өдүп, кырга чыккылаптыр. Бистин кыр сүрекей кайыр. Койлорды агаштардын төзинен жүк ле арайдан чыгарала, меести төмөн айдаарда, байагы кижн отурган ээриле жайылып, аттын бажынан ажа берген. Меестен тоголонып келеткен кижиден үр-кип, баспас койлор бойлоры сан төмөн мантагылаган эмтир. Же ол кижн десе тоголонып клееделе, шил көзнн түжүрнп койтыр. Түнде оны кайдан таап алзын.

Койлорды турлуга айдап экелгилеерде, мен жууннан жанып келгем. Ол кижн түниле шил көзнн жылыйтканына калактаган. «Горно-Алтайскта да андый көс жок, жангыс Москвадан алгам» — деген. Эртезннде онын көзнн меестен үчүлебнс бедреп, чек таппаганыс. Карын, бу жуукта ла Торкош ого канайда учурап, таап алган, эмди кайдаар ийернн билбей турус — деп, эмеген кородоц отурды.

Бу өйдө менин нөкөрим ле Торкош аттарды армакчылайла, ээрлернн айылга алып киргиледи. Эмеген аяктарга чайын уруп, Торкошко айтты:

— Бооро келип жүрген кижнннн шил көзнн кайда эди? Быларга көргүссен.

Торкош айылдын толыгына кыстап койгон

очканы алып берди. Көрзөм, алтындап, чүмдеп жазаган баалу очка эмитир. «Онын ээзи кем болды не?» — деп, мен чай ичеле, уйуктап жадала, узак санандым. Кандый бир интеллигент кижиге болбайсын: ботаник пе, зоолог по, айса, журукчы эмесе писатель. Же кем де болзо, керек онызында эмес. Ол кижиге бойына килебей, бу улуска болушканы — онызы баалу. Онын учун эмеген ле Торкош ол керегинде сүрекей жакшы санаалу арткан. Ол кажы бирде бого база катап келгежин, оны кандый жылу уткыгылагай эди!

А. Ередеев.

АШ КЕРЕГИНДЕ СӨС.

Кичинек Токшыннын таайы сан башка кижиге. Айлында бир де токуналу отурбас. Сары тангла тракторына отуруп ла алза, жангыс ла орой энирде жанар. Бош өйдө дезе Токшынды койнына отургызып, эркеледер. Онон жараш чөрчөктөр айдып берер. Ух, колдору кандый күчтү! Алакандары жаан, балтырлары торт ло таш. Сынынын узуну не деер! Токшын онын жүк ле тизезинде! Уулчактар балтырларын болчойтып ийеле көргүскенде, ол чертип шиндейле, айдар: «Арай ла катпайтыр, эмеш сакыгар, бөкө-ө болороор!» Мынын кийинде уулчактар күрежип ийер. Бежин таай оларды көрүп, бууры талганча каткыар. Онон күлүктөрдиге токтодып, мынайда жакыр: «Күчтү эмитирер, же база ла эмеш көп калаш жигер, онон күчтү болороор».

Бејин качан да ачынбайтан ошкош. Күлүмзиренип ле жүрер. Балдар тракторынын жанына келзе, сүрбес, адылбас. Карын, имдеп ийеле, кабиназына отургузар. «Чыдазан, кырачы болорын ба?» — деп сураар.

Бир катап уулчактардын та кемизи де сумказында кадып калган калаштын жемтигин суу жаар мергедеп ийген. Бејин таай көлгө калып, оны тудуп алган. Бу тушта онын чырайы кату ла соок. Балдар чочып, тымый түштилер. Жалакай кижжи мынайда берерде, кем кайкабас! Ол жаратка келип отурала, чек ле унчукпай барган. Керек десе Токшынга да көрбөйт. Эки ийни жабызап, Бејин таай үн де жок. Не боло берген? Неге ачынат? Уулчактар онын жанына араайын жуулып, шымыраныжат. Жаан кижиден эрмекти канайып озо сураар. Токшынды нөкөрлөри чаканактарыла түрткүлейт. Эбиреде тым. Жаңыс ла тумчуктардын ичкери тартынгандары угулат. Чакпындар чайбалып, нени де куучындажып, сала бергилейт. Олор нени айдыжат не?

Чичке мойынду, арык Пайыңка оозын сүүрейтип алган туру. Мийтке солун куучын башталар болор бо деп, кулактары талбайып калган. Жакпак сынду Текпен десе жер казып отурат. Кичинек ле неме болзо, ыйлап ийеечи Аргачынын кара көстөри туку качан жашталып калтыр.

Учы-учында, энчигип болбой, эн кичинек Токшын таайынын колынан тутты. Бејин онын чүрмежин сыймап, эркелетти. Онон уулчактарга көрди. Бир эмеш чырайы эрип, унчукты.

— Кичинек тужымды куучындайын ба?

— Куучындагар, былар! — деп, балдар кыйгырышты. Олордын көстөри сүүнчилү суркуража берди. Күлүмжи кажызынын ла оосторын жаактарына жетире чийип ийди.

— Же бот, балдар, — деп айдала, Бејин таай күргүл көстөрүн шуурып, токыналу баштады. — Жуу-чактын кату өйи болгон. Адам өштүни оодо согорго атана берген. Мен энемле арткам. Ол кой кабырып, түндү-түштү иштейтен. Изү күнде бозуумды бедреп баргам. Аралга бар — анда жок, кобыларга чык — база жок. Аргам чыгып, багырып ыйлай бергем. Жангыс уйыс бозузы жокко ийбес.

Анча-мынча болбой, аралдан таныш эмес төрт лө сөөк уулчак чыгып келген. Ол жаргак штанду, чамча жок эмтир. Ол меге соок көрөлө, сурады:

— Не чыгырып турун? Мен балыктап жадым, олор үркий берер. Энем иштеп келгенче, чараандар тудуп алайын деп. Ол сүүнер. Куру конбос. Бистин айылда жангыс ла мен анчы.

Онон карманынан брач чыгарып, будыма адарга туру. Менин коркыганым коркышту. Андый немени көргөн эмес. Атты — болчок таш чончойымнын жанында тобракты буркурада согуп ийди. Мен чочып, отура түштим. Онон таныш эмес уулчакка жарамзып айттым:

— Эмди табыштанбазым. Бозу бедреп жүргем. Эм салза, энем адылар. Уулчак меге жажыт болгодый. Жууктай базып сурады:

— Адын кем?

— Бејин дедим.

— Адаг база јууда ба?

— Эйе, сенин?

— Эки жыл јуулажып јат — деп, каруузын берди.

Ол мени көлдинг јанына баштап экелди. Коштой отурып, куучындажа бердис.

— Менин адым Петке. Возуунды табыжып берерим. Чындап, Бејин, мынан ары кожо мажактап тураак. Тудуп алган балыктарым сыйындарыма једишпей јат. «Кичинек те болзо, аш јизе, кижии аштабас» — деп, энем айткан. А бис улай ла аштап јадыс. Слер-эш база ба?

— Эйе, Петке, — дедим.

— Ух, экү энгир киргенче мажактазабыс, торбушкага јык ла толо терип алар эдис. Јагыскан кижии ыраак канайып барар. «Јагыс сүтле кижии жүрүп болбос» — деп, Күјей эмеген айтканын база уккам.

Мен ол тушта Петкенин сагыштузын кайкагам. Куучындаза, јаан кижии ошкош. Алдында качан да мажактап көрбөгөм. Нөкөрим мени үреткен. Бир катап јастын сыраңай ла күч ойинде Петке-ле коштой јаткан колхозтын кыраларынан мажактап барар деп шүүп алдыбыс. Кар јагы ла кайылып, јер анан-мынан карантылай берген туш. Ол жыл бистинг колхозтын ажы коомой бүткен. Тергедий мажак та јок. Бис экү, јемзеп жүрген такаалар чылап, мажактай бергенис. Јагы кайылып келген кардан суйман мажактар көрүнип келгенде, кижининг жүреги сүүнгенине селт

эдиң калар. Кезиктеринин жүк ле сагалдары көрүнип жадар. Олорды кардан чебер казып турдыс. Жаңыс жерде тосток эки мажак учураза, бирүзин Петке алар, экинчизи — менин. Ичибис коркырап, аштай береристе, чар аяакка чарак куурып жийдис. Күчибис ойто ло кожула бергенде, катап ла жемзене бередис. Мынайып жүреле, энир киргенин билбей де калдыс. Торбушкабыс тастайа берген. Жанар керек. Же бат ла де! Көрзөбис: кара атту кижиге бис жаар камчызын жаңып, кышкырып, мантадып клеетти! Петкеле экү жаргак штандарысты өрө тартып ийеле, жүгүрдис. Аттын тибирти жууктап келген сонгында, камчы жардыма кыч эдиң тийди. Кайа көрзөм: тес ле кара чырайлу кижиге эмтир.

— Торологон немелердин торсыгын кезерим! — деп кыйгырат.

Мен багырып ийеримде, ады карайлап чыккан. Кенетийин семис кара кижиге адынан жыгылды. Бис оного ары кылайтып ла ийдис. Эмеш ырап, кайа көрзөбис, байагы кижиге адына мине соголо, ойто ло сүрүжип келетти. Петкеле суу жар жүгүрдис. Оборы жоон, күдреш таңма жолысты туй алды. Атту кижиден качып кайда барар. Ол бисти тудуп алган. Ыркыранып турган ийт чилеп, тижиге өткүрө арбанат:

— Өкпөзи көрүнгөн немелер, бого ло бууп саларым.

Ол адынан түжүп, жайбан-жуйбан эдиң базып келетти. Бистин коркып турганыс не де эмес. Торт ло суудагы талдар чылап, тыркырап тур-

дыс. Мажакту торбушкабысты блаап алала, суу
јаар чачып ийди.

Бис ыйлажа-ыйлажа јанып келдис. Јүгүриш-
ке дезе торсыкты жаргак штан ۆйкөп салтыр.
Энгирде энеме не болгонын куучындап бердим.
Ол мени тоқынадып айткан:

— Алдырбас, балам, јаман улус ортобыста
эмди де бар. Алтын ашты сууга чачкан, колы тү-
ней ле кургаар. Аш — ол агару, албатызына ий-
де кожор. Аш мөңкүлик, оны кем де бистен ۆзе
айрып болбос. Уйукта, балам.

Онын кийнинде Петкеле экү эски идиргеннин
ордынан аш јуур болдыс. Тобракка колынып кал-
ган чаракты сабардын бажы жарылганча тырмап,
јууп, онон элгеп туратаныс. Кажы ла болчок буу-
дай биске неден де баалу көрүнөтөн эди. Арай-
дан таап алган ажысты айылга экелип, куурата-
ныс. Онон сокыга согор. Озо баштап боро томон
чыгар. Оныла чейдем азар. Онон ары актаза, ак
томон болор. Мынызыла талкан эдип јиир. Буу-
дайдын бойынан баскан — чып ла чын талкан-
нын бойы. Онызын энебиске арттырып јадыс.

Колхозтын ажын јуу јерине аткарап керек.
Ол адаларыска ийде кожуп јат. Мыны ондоп, күс-
киде сноптор тартып, јаан улуска болужатаныс.

Бот, балдар, кандый кату ۆй болгон. Аш бис-
тин тыныс алган. Аш — бистин эрјинебис, јен-
дирбес ийдебис. Калашты качан да ۆреп чачпа-
гар. «Эмди Петке кайда?» деп сурадаар ба? Ол —
Алтайыста атту-чуулу аш өскүреечи. Аш — онын
ырызы. Кажы ла чарак ого күндий көрүнөт.

Бејин таай куучынын шак мынайда божодо-
ло, ижине барарга өрө турды. Байагы калаштын
јемтигин карманына сугуп, Токшынды јединип,
ичкери басты.

Тенгери чап-чанкыр. Агаштардын јалбракта-
ры нени де шымыраныжат. Ыраак јокто кырада
јаңы чыгып келген кылгалар јап-јажыл көрүнөт.
Артып калган уулчактар сууга калаш чачкан на-
јызын арадап, нени де айдыжат. Олор, байла,
оны қезедип турган ошкош.

КАЛАШ КАЙДАҢ КЕЛЕТ?

Ончо улусты тойо азыраарга көп, сүреен көп
калаш керек. Кандый ла калаш: ак та, кара да
калаш, буудайдын ла арыштын чарактарынан.
Арыш ла буудай дезе кырада өзүп јат. Бойлоры
өзүп турган эмес — оларды улус үрендеп өскүрет.

Канайда? — Шак мынайда.

Арышты ла буудайды бастыразын кулур эдип
теермендеп турган эмес. Аштын кезигин — эн
артыгын, эн козырын — үренге арттыргылайт.

Механизаторлор јерди салдаларла сүрүп са-
лат. Салдалар јаан, уур. Кажы ла салдада јер ка-
затан күрек аайлу лемех бар. Трактор андый бир
канча салдаларды колбоштырып алган барат.

Онон сүрген јерди тырмууштарла күбүредип
ийедилер. Оларды ээчиде аш үрендейтен сеялка
барат. Сеялка јерди түп-түс јолдоп, ол јолдорго
үрен ашты бирден-бирден түжүрип, тобракла
көмүп барадат.

Јаскы жылу јанмыр јаап ийет. Јердеги үрен-дер чыктыла, өзүп баштайт. Кажы ла үрен тазылданала, јердин үстине јажыл өзүм болуп чыгып келет. Јерден чыгып келген кылга өзүп, мажакту аш боло берет.

Анча-мынча өй өдөр, мажактарда аш быжып келер. Јажыл кыралар там ла саргарып турар, мажактардагы аш там ла кату боло берер.

Ол тушта кыраларга комбайндар чыгар. Комбайн ашты кезип, согуп, собырып ийеле, кош тартан машиналарга уруп турар.

Улус алтындый ашты тартып, государствого табыштырар. Кезигин теермендейле, кулур эдип алар. Кулурдан тесте эдер. Тестеден калаш быжырат.

Аштын талдамазын үренге арттырып салар. Бу үреннен эзенде база ла јангы аш өзүп чыгар.

Л. Коннын бичигени аайынча.

Табышкак.

1. Камчы сокпос кара айгыр.
2. Кескенде — чыдажат,
ооткондо — чыдажат,
ончозы учун јакшызыла төлөйт.

КАЧАН КАЛАШ КЕЗЕРИМДЕ.

Жылу калашты,
Жымжак калашты
Мен јара кезип ийдим.
Ашту јаланғдарды,
Терлү јүстерди
Кенейте мында эске алындым.
Јаланғ јытту бу калашка,
Амтанду кайран бу калашка
Тургадый үлгер чүмдеерге
Карандаш алдым,
Карандаш алдым.
Калаш эткен
Улусты санандым.

Алтайдың ар-бүткени.

К. Тепуков.

ЭРТЕН ТУРА ТАЙГАДА.

Эртен тура тайгада
Элик үнин тындаарын.
Экпинделген өлөңдө
Эрјине-јылдыс көрөрин.
Чалынга будын јунуп,
Чаап мантаар кырланда,
Куштар күнге сүүнижип,
Күү ойноор јанында.

Табышкактар.

1. Бирүзи учат,
бирүзи ичет,
бирүзи өзөт.
2. Кол до јок, бут та јок,
кырга чыгып јат.

АР-БҮТКЕННИНГ ТИЛИ.

(Чөрчөк.)

Озо, озо чакта Тоқына деп уулчак журтаган эмтир. Ол шокчыл ла баштак болгон. Аркага барза, агаштын бүрин сындырар. Ан-куштын уйазын чачар, олордын балдарына килебес. Тоқына келип ле јатса, ончозы качар. Јиилектү агаштар ого көрүнбеске, јыраага јажынар. Ондый уулчактан кем јалтанбас. Ол агаш үлдүзиле чечектерди бүртетен, ок-саадагыла көрүнген немени адып јүрер, санг ла башка кылыкту. Онон мынайда мактанып кожондоор:

Аткан огым јерге түшпес,
Алып бүткен мен эдим.
Агаш үлдүүм мокорбос,
Ончозын кезерим.
Јаактуга айттырбас,
Јалтанбас Тоқына.
Јарындуга јыктырбас,
Јарамзыбас Тоқына!

Је оны ачынала, үкү де тепкен. Тоқына јаргак тоны јыртык јанган. Энези оны көрөлө, мынайда јакыган:

— Балам, ан-кушла бериште. Јалакай јүр. Агаш-тажын кичее. Тынган кейис ару болор, кардыбыс тойу јүрер.

Је кайдан, Тоқына оны кулактын кырына да укпаган.

Бир катап ол шок эдип, сүреен ыраак сала бергенин билбей калган.

Аскан. Кандый да жышка келген. Кайда барар? Ары болот, бери болот — жол жок! Эки күн өтти. Аштап, күчи чыга берди. Жиилек терип жийин десе, жылыйып омор жажына берет. Түрген базайын десе, өлөң будына оморлот. Торолоп калган Токуна жалбрак үзүп жип ийген. Кенетийин бажы айланып, жерге жыгылды. Жер-алтай кып-кызыл. Уулчак билинип ле келзе, бийикте жоон мөштөр бажын жайкап, айдыжат: «Шокчыл эдин — шырапа. Будагысты сындырган, быйанысты ундыган. Кузугысла азыраганыс, чыдап алапа, күлүк, кезер».

Токуна чочып, тура жүгүрди. Ончозынын тилин ондоп тура, байагы жиген жалбрагы тынду ла куулгазынду эмитир.

Уулчак ичкери базайын десе, өлөң, жыраа бутка оморлот. Ачынчылу айдыжат: «Бисти бүрткен танманын жодозынан бек тудыгар, бого эмеш торолоп жатсын!»

Токуна оноң ары жылды. Жалбрактар кыйгырыжат: «Жо-о, жо-о! Көрмөс, бого не келген!»

Чымалылар мантажып келеле, Токунанын колдорун тиштеп, сагалдары тыртандап, кармагылайт:

Уйабысты чачатан
Уйат билбес танма бу.
Балдарысты кыйнаган
Шокчыл бүткен неме бу.
Бодонгон, сананзын,
Бого ло ол сыныксын!

Жакшы тиштеп алыгар,
Жалтанбаар, нажылар!

Бу тужында жыраанын ортозынан кара-күрен айу чыгып келди. Ол тамаштарын өрө көдүрип ийерде, ончолоры тымый түшти. Күрдек көкси күнгүрөп, айу унчукты:

Акыраар, ан-куштар,
Агару агаш-таштар,
Кичинек баланы кинчектебеер,
Кижн санаа алынза, болужаар,
Бистерди корулаар.

Айунын мынайда айдары жолду. Токуна ого шок этпеген. Не дезе, ол айудан коркып жат. Ончозы айула жоп болды.

Токуна мынан ары бастыра кылыгым таштаарым деп, черт берди. Эбиреде жымжай берди. Жиилектер көрүнүп келди. Уулчак оморды үзүп жиди, күчи кире берди. Күн ого жол көргүсти.

Токуна жанып келеле, карыыр жажы жеткенче, улуска мынайда айдып жүрер болгон дежет:

Агаштын бүрин сындырбай,
Ак санаалу жүригер.
Ан-кушты чочытпай,
Жалакай күүндү болыгар.
Кейис ару болзын,
Жерис жажыл турзын!

Табышкак.

Өлөңдө кызыл чымалылар жүрү.

ЈАС КЕЛГЕНИ.

Кучкаштар чуркурайт:

— Јас! Јас!

Тамчылар тамчылайт:

— Јас! Јас!

Јолдор карарат:

— Јас! Јас!

Карлар кайылат:

— Јас! Јас!

Күндер жылыгылайт:

— Јас! Јас!

Чоктор изигилейт:

— Јас! Јас!

Ончо не-немелер

Јасты сакыгылайт,

Јасты мактагылайт:

— Јас! Јас!

Энирге јетире

Јаска сүүнгилейт,

Јаңарлар чөйгилейт:

— Јас! Јас!

Табышкак.

Күс оморды аткарар,
јас оморды јандырар.

ЭРТЕ ЈАС.

Узун мойынду кыш өтти,
Узун түндер кыскарды.
Күн эртелеп чыгар болды,
Түш узундап турар болды,
Кају јерде кар кайылды,
Чичке јолдор карарды.

Јуукаларла суучактар
Шоркыражып агышты.
Јүгүрүк шулмус уулчактар
Кажык ойноп соодошты.
Күртеген карлар жукарды,
Тонкыр төнгөр кугарды.

Јанып келген кучкаштар
Јаланда јемзеди,
Јаскы јарык аралда
Күннин чогы керилди.
Төрөөр уйлар јелдеди,
Мал кожулар ой келди.

Кеп сөс.

Күски күн күндеп те турза,
күп эдер.

Јаскы күн јаап та турза, јалт эдер.

В. И. Лениннинг жадын-жүрүм ле албатынын ырызы учун тартыжузы.

М. Зоценко.

КЕЗИКТЕ ЧЕРНИЛЬНИЦАНЫ ДА ЈИИРГЕ КЕЛИШКЕН.

Кааннын түрмезинде Ленин он төрт айдын туркунына отурган.

Ол жаңыс кижинин тапчы ла бүрүнкүй камеразында отурган. Темир орын, стол ло табуретка — анда немелер бу ла болгон.

Лениннен өскө кижини мындый камерада канча күннин туркунына санааркаар ла ыйлаар эди.

Ол бу камерада кере түжиле иштенетен.

Эртен тура ол гимнастика эдетен, онын кийинде книга бичип баштайтан.

Ол мында сүрекей керектү «Капитализмнин Россиядагы өзүм» деген революционный книгазын бичиген.

Чынын айтса, ол мында бу книгага керектү материалдарды жууган, заметкалар белетеген ле өскө дө иштер бүдүрген. Оныла коштой революционный жакылталу писъмолор ло партиянын программазын бичиген. Бастыра бу немелерди түрмеде бичийтени жеңил эмес болгон. Түрмеде отурган кижинин жуук улузында ого кычырарга книгалар экелип турар жан бар болгон.

Ленин ол тушта бу кнйгаларды бичип баштаган. Же ол кнйгаларда бичилгенин тўрмеде кем де сеспес учурлу болгон. Ненин учун дезе, кнйгаларды тўрөөндөрине ойто берерден озо, оларды тўрмеде шиндеп көрүп турган. Кнйгада сок ло јаныс революционный сөс бичилгенин көрүп ийзе, оны өртөп салатандар.

Революционерлер дезе сүтле бичиир арга барын билетендер. Чаазында сүтле бичип салзагар, не де көрүнбес.

Бичилгенин кычырарга, ол чаазынды лампала эмезе свечкала изидер керек. Ол тушта сүт күрерип, чаазында буквалар көрүнип келетен.

Ленин анайда ла бичиген: кнйганын поляларында ла јолдордын ортозында.

Онын јуук улузы оны билетен. Олор кнйганы ойто алза, кажы ла листти изидип, кычыратандар, көчүрип бичийтендер.

Ленин тўрмеде анайда иштеген.

Је мындый да иште сўрекей сергелен болор керек.

Тўрменин каруулчыгы онын бичингенин көрүп ийзе, кату каруузына тургузып, сүтти бердибес.

Каруулчык дезе камерага улай ла кирип туратан. Онын учун Ленин мындый немени сананып тапкан. Ол калаштан кичинек чернильницалар эделе, ого сүтти уруп бичинетен.

Бир катап каруулчык эжиктеги кичинек көз-нөктөн туйказынан шыгалап турала, мындый немени көрүп ийген: Ленин кнйгалардын поля-

ларында бичип турган. Каруулчык эжикти түрген ачып, кирип келеле, мынайда айтты:

— Слер туттурттыгар, книгалардын поляларында нени де бичип жадыгар. Каруулчык чернильницаны тудуп көрөргө сананган. Же бу ла тушта Ленин чернильницаны мендебезинен алаала, оозына салып, чайнана берген.

Каруулчык айдат:

— Слер нени эдип турыгар? Чернильницаны жип турган эмезеер бе?

Ленин айтты:

— Ол чернильница эмес, а калаш. Мен оны жип жадым.

Каруулчык лаптап көрзө, ол чын да калаш эмтир. Ичинде сананды: «Байла, менин көзим мокоргон. Онын учун ол чернильницаны жип туру деп көргөм».

Мынайда сананала, каруулчык жүре берди. Ленин ол ло тарыйын калаштан жаңы чернильница эдип, ого сүтти уруп, бичине берди. Каруулчык кирип ле келзе, Ленин чернильницаны жип ийетен. Анайда жиирге амтанду болгон. Калашты сүтле кожо жизе, канай жаман болотон эди.

Ленин түрмеден чыгала, жуук улузына ла көрүш-таныштарына каткырып, мынайда куучындаган:

— Билереер бе, бир катап меге эки частын туркунына алты чернильница жиирге келишкен.

Бастыразына каткымчылу болгон. Билбес улус кайкап тургандар: чернильницаны канайда жийтен?

Мынан көргөндө, кезикте чернильница да
јииле беретен эмтир.

А. Адаров.

ЛЕНИННИНГ КЕРЕЕЗИ.

Кичинек город,
Онын төс жалагында
Күлөр Ленин.
Мында пионерге
Балдар кирет,
Комсомол жииттерге
Билет берилет.
Жаңы чыккан чечектер дезде,
Ленин тирү деп,
Жерде бичигилейт.
Ыраак турлулардан
Малчылар келип,
Памятник жанына
Чечектер салат.
Ырыс берген
Улу Ленин
Ўргүлжи чактарга
Ундылбас дежет.
Эбире кырлар,
Жап-жажыл кырлар.
Кырлар ортозында
Жажыл город жадат.
Бу городтын
Торко төжинде

Улу Ленин
Кўнле јакшылажат.
Јўрегистин
Кажы ла согултында,
Ленин тирў деп,
Кожон угулат.

И. Ходза.

ЈЕР ЎСТИНДЕ ЭН ЈАКШЫ ОЙЫНЧЫКТАР.

Бир ишмекчи Петроградтан Москвага келеле, Ленинге барган. Ишмекчи коммунист болгон. Ленинди дезе туку качаннан бери, революциядан озо, билетен.

Владимир Ильич оны креслого отургузала, Питерде улус канайда јадып ла иштеп турганы керегинде сурап баштаган.

Ишмекчи куучындап божоордо, Ленин ого чике кўрўп, кенейте сураган:

— Слердин бўдўжигерден санааркаш билдирет. Слерди кем санааркаткан?

Ишмекчи сан тўмўн кўрўп, бир эмеш унчукпай отурала, онон айтты:

— Менде тўбек, Владимир Ильич... Ўйим божогон. Уулымды кўрўп турар кижии јок. Эригип јат. Мен дезе ойынчыктар таппай јадым. Бисте андый магазиндер јок. Бастыразы бўктўлгўн.

— Слердин уулыгар канча јашту? — деп, Ленин сурады.

— Јетинчи јажына барып јат, Владимир Ильич.

Ленин база та нени де сураарга сананган. Је секретаршазы кирип келеле, «Владимир Ильич, митингте сагып јат» — деп айтты.

Ишмекчи мендей-шиндей јакшылажала, јүре берди. Эртезинде ол Петроград јаар атана берген.

Ол, алдындагызы ла чылап, ишке баратан. Уулын айылдаштарына арттыратан. Иштег јанып келеделе, ол жүзүн-башка магазиндерге кире-тен: айса болзо, ойынчыктар бар. Је ороондо гражданский јуу өдүп турган. Фабрикалар иште-беген, магазиндерде ойынчыктар јок болгон.

Эки айдаг ажыра өй өткөн.

Бир күн ишмекчи јанып келзе, айылдаштары ого айтты:

— Слерге военный кижии келип жүрген. Пакет арттырган.

Ишмекчи комнатага кирип келеле, көрзө, көз-нөктө түүнчек јатты. Уулчагы толыкта отурган. Ол адазына кунукчылду көрүп, айтты:

— Сен ойто ло экелбедин бе? Энем меге јаан-тайын ойынчыктар эдип туратан... өндү чаазын-дардан, кичинек коробкалардан. Эмди...

Ишмекчи уулынын көстөри јашталып келге-нин көрүп, оны кучактай алала, айтты:

— Сен кичинек коммунист ийнен! Комму-нисттер дезе ыйлабай јат. Олорго ыйлаар өй јок. Олор буржуйларла тартыжар учурлу. Өштүлерди јензебис, ол тушта сенде эн артык ойынчыктар болор. Эмди дезе биске кандый пакет экелип бер-генин көрөли.

Ол көзнөккө жууктай базып келди. Пакетте

јаан букваларла мынайда бичилген эмтир: «Албаты Комиссарларынын Соведининг Председателине».

Ишмекчи пакетти түрген ачып ийди. Көрөлө, ол бойынын көстөрине бүтпей барган. Анда кубиктер, бойы мантайтан автомобиль, пушка, солдаттар жатты.

— Ойынчыктар! Эң артык ойынчыктар! — деп, уулчак кыйгырып турды. Анайдарда, бис бастыра буржуйларды жеңгенис.

Ишмекчи туура бурылып, араай унчукты:

— **Жок, уулым, бастыразын эм тургуза жеңбегенис... је сен чын айттын... Бу ак-жарыкта эң артык ойынчыктар.**

ЈУУ ЛА БОЛБОЙТОН БОЛЗО...

Бис туранын ичинде экүденг ле экү. Тышка-ры дезе јылу бозом эгир. Ондо каткы, ойын. Кем де чурана тартат, кем де бийелейт, кезикте кожон угулат.

— Аниса кожондойт — деп, столдын бир учында меге одоштой отурган Бообой эмеген айдат. — Јакшы кыс.

Бообой бежен јаштан ажа берген эмеген. Онын бажы буурайып калган. Јүзи көп шыра көргөн кижининг јүзиндий. Је јиитте ол јараш болгоны билдирет.

Бообой керегинде деремне ичинде кайкамчылу куучын јүрет. Оны мен улустан угала, чын ба, төгүн бе деп билерге бүгүн өнөтийин айылдап келгем. Бообой күүнзек, јалакай кижі. Ол мени јакшы уткыган. Эмди бис экү чайлап отурыс.

— Бообой, слер чын ла јуу ойинде јүс бежен беристе јерди бир кўнге јойу өттигер бе айла бу эрмек улустын төгүни бе? — деп, мен чикезинче сурадым. Бообой күлүмзиренип ийди.

— Улус неерек төгүн айтсын. Чын эмей аа — деп, ол айтты. — Бу керекти куучындап берзегер — деп сураарымда, Бообой мойнободы.

Столдын үстинде, стенедө, шилдеп койгон рамада көп фотографиялар турган. Бообой турала, ус сабарыла эр кижининг фотографиязына көргүс-

Амыр-энчү — албатынын ырызы

ти. — Бу менин өбөөним, Судур. 1942 жылда жууда өлгөн — деди.

Судур солдат кийимдү, жирме беш жашту кирелү, таларкак, жараш чырайлу кижиге эмтир.

— А бу мынызы — уулым, Онопрой. Эмди черүде майор болуп жат. Уулым эки жашту болордо, адазы өлгөн.

Онопрой чек адазын уктап калтыр: ондый ок таларкак, чырайы жараш. Военный кийим ого сыранай жарап жат. Мен адалу-уулдуны узак айкаптап көрүп турдым. Бообой жерине отурала, айтты:

— Же угарга турган болзот, отур, ук. Онон башка куучындабазым — деди. Мен отура түштим.

— Жүс бежен беристе бе, онон көп пө? Айса болзо, ас па — билбезим, же ол кире жерди чын өткөм — деп, Бообой куучынын баштады. — Онон жаантайын письмо келип туратан. Мен кажы ла письмого коркышту сүйүнип, катап-катап кычырып туратам. Ол кажы ла письмозында уулчагымды көрүп алатан болзом, онон башка жууга барала, айса, ойто жанбазымнан да айабас деп бичийтен. Мен мыны кычырып, ыйым келетен. Же Жаш-Турага баламла кожо барып келер аргам жок болгон. Бойун билерин, ой кату, колхозто иштеер улус ас, кем божодот эди. Ого коштой өбөөним ыраак эмес болордо, мен тын санааркабай тургам. Айса, жууга ийбес деп бодогон ошкочым. Же бир күнде Жаш-Турадан онын калганчы письмозы келген. Бисти фронтко ийерге жадылар, бир неделеден мен Жаш-Турада жок болорым деп бичиген. Письмоны ийген күннен ала чотоп көр-

зөм, ол эртен-сонгзын ла атангадый аайлу. Мен капшай ла шыйдына бердим. Бир эмеш азык-түлүк эделе, онон баламды ла таарычагымды аркама эптеп жүктенип алала, сала берерим деп санангам. Же јолго једип келзем, кандый машина болзын! Сакыыр болзом, машина јок ло јок. Улус өрө-төмөн јойу ла өткүлейт. Ту Кош-Агаштан, Көксуудан, Улаганнан бейин улус јойу жүрүп калган да. «Машиналар өдөт пө?» — деп, улус-тан суразан, озор каткырыжат: «Бу јолло машина жүрбегенинен бери экинчи јыл барат» — дежедилер. Керек дезе атту да улус көрүнгилебейт. Јаңыс ла төөлөрлү монголдор коштор апаргылайт. Бир-бирүзине суранып, отурып алайын дезем, төөлөрдин араай базыдын көрүп, кемнинг отурар күүни келет? Сананып, сананып турала: «Не болзо, ол болзын» — дейле, јойу базып ийгем.

Деремнеден деремнеге барып ла јадым, барып ла јадым. Озордын аттарын да билбезим. Јойу, кезикте таң атту да брааткан улусты озолоп, кийнимде арттызып тургам. Мен санаамда бойымды капшайладып ла капшайладып тургам. Маймадан ары өдөримде, түн кире берген. Түниле базарга жүрегим коркып турган. Кату өйдө јолдо не болбойтон? Же мен баскам ла. Корко-корко једип барганымды бойым да билбегем. Чек арып, көңкөрө јыгыларга јеткенимди сеспей тургам.

Онойдо браатсам, тракттын сол јанында јаан јолдон көп машиналар чыгып, трактты төмөн мантадып турдылар. Машиналардын үстинде толо ло военный улус. Кенете менин кулагыма:

— Бообо-ой! — деген үн угулды.

База ла көрзөм, ыраак ичкери брааткан машинадан Судур колыла жангып турган эмтир. «Браатканы бу туру!» — деп, жүрегим билип ийди. Мен капшай ла аркамдагы Онопройды колго алала, өрө бийик көдүрип, адазына көргүскем. Ол узак, узак колыла жангып барган. База ла ондонып келзем, жолдо өксөп-өксөп ыйлап жаткан эмтирим. Жанымда Онопройдын ыйлап турганы коркышту. Коштой өдүп бараткан орус мени көрөлө, айткан:

— Чо, баба, мужик уехал. Ничаво, война кончится, мужик вернется — деген. Жанганы ол ине. Ол ок жыл оонг похоронный келген.

Тышкары дезе карануй. Же Анисанын кожонгы, жииттердин каткызы жынгыраганча болгон. Бообой чайын ичип, айтты:

— Бүгүн олор танг атканча ойноор. Олор ырысту эмей. Жангыс жуу ла болбойтон болзо кайдат.

А. Кононов.

МАЙ.

Бир мун сегис жүс тогузон тогус жылдын Баштапкы майы једип келди. Сибирьдин эн ыраак талазы да болзо, мындый күнде канайда байрамдабайтан эди. Каан јангы мындый јерге революционерлерди ссылкага аткаратан.

Эртен тура Владимир Ильичке ссыльный келди. Оны Шушенскоеде «бөрүк эдеечи» деп айда-

тандар. Ненин учун дезе, ол мынан озо шляпалар ла кулакту бөрүктер көктөйтөн фабрикада иштеген.

Бүгүн ол жараштыра кийинип алган: жаңы пиджак, апагаш жакалар. Байрам күнде онын чырайы база сүүнчилү болгон.

— Жазанар ой келген! — деп, ол бозогодон ло кыйгырды. Жазанып белетенерге узак эмес болгон. Владимир Ильич, Надежда Константиновна ла олордын айылчызы оромго чыгып келдилер. Владимир Ильичтин алдында онын ийди мантап баратты.

Ийтин жаскы күнге сүүнип, секирип, мантап турганын ончолоры көрүп, каткырыжып келеттилер.

Онойып олор база бир турага келди. Мында олордын база бир ссылный нөкөри — жиит путиловский ишмекчи жаткан.

Ол сүүнгенине айылчыларын отургузар жер таппай турды: онын кыбы сүрекей тапчы, онын үстине жүк ле бир отургыш болгон. Анайдарда, путиловец айылдын ээзинен узун скамейка экелерде, ончозы жергелей отуруп алдылар.

Же айылда отурап **күүни** **бүгүн** кемнин де **жок** болгон. Тышкары жаркынду жаскы күн, жылу эзин, улустын каткызы.

— Жаланга! — деп, Владимир Ильич айтты. — Ондо байрамдаарыс. Жаланга жетире Шушь суунын жарадыла барар керек...

Жараттан жаан эмес төнгө чыктылар. Мында жер туку качан кургап калган. Төгннин күнет жа-

нында, чичкечек жазыл ийне ошкош, баштапкы көк көрүнүп келген.

Төнг ончозына жарады. Кажызы ла отураарга эптү жер бедрей берди. Владимир Ильич айтты:
— Же, кожон кайда!

Оноң бойы ончозынан озо баштады: «Смело, товарищи, в ногу»...

Арткандары жөмөшти.

Ленин революционный кожондорды жаантайын жилбиркеп кожондойтон...

Революционный кожондордын кийнинен сүйүнчилү кожон баштады. Качан бастыра кожондорды кожондоп божоордо, путиловец Лениннен сурады:

— Владимир Ильич, жайым Россияда Баштапкы майды бис качан байрамдаарыс?

— Удабас! — деп, Владимир Ильич кайдаар да ыраак төөн көрүп, кату айтты.

Ыраакта Саяннын кырлары көрүнөт. Олор Шушенскоеден жаңыс ла мындый айас күндерде көрүнөт. Кырлар кандый да женил, чапкыр тегериден эмеш ле өчөмик.

Баштапкы майды уткыры эгирде Владимир Ильичтин айлында божоды. База катап кожон башталды, же эмди ол тын, күчтү, ненин учун дезе жаңы үндер кожула берген. Кожончыларга Надежда Константиновнанын энези ле Паша деп кыс кожулган.

Тартыжуда божогон нөкөрлөрдү эске алынып, Владимир Ильичтин сүүген кожонун эске алындылар:

«Шыралу, кыйынду жүрүмге бастырган...»

Агаш турадан революционный кожондор узак угулган. Айылчылар жана берерде, Владимир Ильич узак уйуктап болбогон. Өкпөөрип, толыктап толыкка жетире базып турды. Онон Надежда Константиновнала кожо жайым Россияда Баштапкы май кандый жакшы байрамдалары керегинде узак куучындашкан.

Л. Кассиль.

АЛЕКСЕЙ АНДРЕЕВИЧТИҢ САЛЫ.

I

Командир Алексей Андреевичти качан да көрбөгөн дө болзо, же ол керегинде көп уккан.

А керек мынайда башталган. Жуучылдар кайудан келеле, жолдо өдүк жок уулчак жолыкканы керегинде куучындадылар. Ол кармандарынан жети ак таш, беш кара таш, төрт жерден чиймей буулаган буу, үч такпай чыгарып: «Суунын ол жарадында жети немецкий миномет, беш танк, төрт орудие ле үч пулемёт бар» — деп айтты. Сен кайдан келген деп суракка уулчак: «Мени Алексей Андреевич ийген» — деп, каруу берди.

Кайучылдарга ол мынын кийнинен база эки катап келип жүрди. Келген ле сайын уулчак кармандарынан жүзүн-жүүр таштар, такпайлар, чиймей буулаган буузын чыгарып, оны Алексей Андреевич ийген деп айдатан. Алексей Андреевич ол кем деп кайучылдар канайта да сураганда,

уулчак унчукпайтан. «Ой кату, жуунунг ойи, көп калыраарга жарабас. Алексей Андреевич ол керегинде неме айтпазын деп жакарган» — дейтен.

Командир күнүн ле агаш аразынан келип турган жаан учурлу жетирүлөрдү угуп, Алексей Андреевич, байла, партизандардын башчызы, койу сагалду ла тынг эмес үндү деп сананатан.

Бир катап энирде жалбак суудан жылу эзин согордо, командир каруулды эбиреле, ажанарга отурды. Же бу өйдө заставага кандый да уулчак командирге жолыгарга суранып туру деп жетирдилер. Командир уулчакты божотсын деди.

Удабай онын алдында жаан эмес сынду он үч-он төрт жашту уулчак турды. Уулчакта кайкамчылу ла неме жок болды. Ол, неме керексией, жайканып басканда, штанынын кыска буттары ары-бери калбандап турат. Же командир көрзө, уулчак өнөтийин неме билбеечи болуп турган ошкош. Чындап та, уулчак командирди көрүп ле ийеле, эстежин токтодып, аыктанбай, чичкерте тартыла-ла, төрт алтап, токтой түжеле, пионерский салют берди:

— Нөкөр командир, Алексей Андреевич.

— Сен? — деп, командир бүтпеди.

— Мен. Кечүнинг жааны.

— Ненин? Ненин жааны? — деп, командир катап сурады.

— Кечүнинг! — жыраанын кийнинен үн угулып, баш көрүнүп келди.

— А сен кем? — командир сурады.

Уулчак жыраадан чыгып, түс турала, бирде командирге, бирде нөкөрине көрүп айтты:

— Мен аңылу жакылталарга.

Алексей Андреевич деп аданган уул ол жаар кату көрди.

— Жакылталарга — деп, ол уулчакты өткөндү. — Түс катап айткан. Жаан улустын куучынына киришпе. Жагыдан ойто үредетен бе?

Командир каткызын жажырып, уулчакты лаптап көрди: жааны да, кичинеги де түп-түс турдылар.

— Ол Валек, менин болушчым, а мен кечүнүн жааны — деп, баштапкы уулчак жартады. Кичинек болушчынын өкпөөргөнинең жыланаш, тоозынду буттарынын сабарлары кыймыктажып турды.

— Жааны? Кечүнүн? — командир кайкады.

— Эйе.

— Кайда сенин кечүүн?

— Таныш жерде — деп, жаан уулчак айтты.

— Кандый ондый кечү? — командир ачынды. — Кечү ле кечү, жарт айткан неме жок.

— Кечүдий ле кечү, — жаан уулчак менгебей баштады. — Ондо сал бар. Онын ады «фашистердин сөөги». Бойыс эткенис. Бис сегис кижиге, мен жааны. Немецтер турган жараттан шыркалу бистин үч солдатты кечирип келгенис. Олор агаш аразында. Ыраак апарарга уур. Бис жажырып койгоныс. Онын учун слерге келдис. Олорды демне жаар апарар керек.

— А немецтер слерди сеспеген бе?

— Бис жаратка жуук жүзүп, суунын бурылчыгынаң өдө бередис. Немецтер адып турганча, бис једип кел јадырыс.

— Чын болзо, молодец, Андрей Алексеевич, — деп, командир айтты.

— Алексей Андреевич — деп, уулчак араай түзетти.

II

Алексей Андреевич ле оның болушчызы, Валек, командирди ле санитарларды шыркалу улуска экелдилер. Олор агаш аразында јажырылган.

— Шак мында! — деп, Алексей Андреевич көргүсти.

Јаан шыркалу үч кызыл черүчилдерди санитарлар јаан удатпай ла носилкага салып ийдилер. Шыркалулардың экүзинин санаазы ордында эмес болгон. Олор бир канча өйдин бажынаң онтоп турдылар. Үчинчизи дезе, тыны чыгып калган командирдин чаканагынаң тудунып, эриндериле уур кыймыктадып, та нени де айдарга чырмайат. Орто-ортозынаң јаныс ла мындый сөстөр јарт угулат:

— Пионерлер... балдар... пионерлер... Олор божоор эди... Је олор...

Шыркалу жуучылдарды санитарлар јурт јаар апардылар. Командир дезе ажанып алзын деп, балдарды бойына айттырган. Је Алексей Андреевич мойножып, «Эмди сырангай ла иштейтен өй» — деп јартады.

Алексей Андреевич эртезинде тилбек чаазын

экейген. Анда немецтердин турган жери јуралып-тыр. Оны ол, ол јаратка барып келеле, бойы јураган.

— Олордо канча пулемёт ло орудие — ајарба-дың ба? — деп, командир сурады.

— Эмди ле билип аларыс — дейле, Алексей Андреевич сыгырып ийди. Ол ло тарыйын јыраалардан очкалу уулчак көрүнип келди.

— Ол бистин плоттын счетоводы Колька — деп, Алексей Андреевич јартады.

— Счетовод эмезим, бухгалтер — деп, уулчак јартады.

Бухгалтерде канча-канча јерден чиймелген буу, таштар, агаштын сыныктары болгон. Олор немецтердин ол јаратта турган бастыра пулемёт-торынын ла орудиелеринин тоозын көргүскен.

— Броневиктер көрүнбеди бе?

— Оны Серёжадан сураар керек — деп, Алексей Андреевич айтты. — Кажызында ла бир эмештен болзын деп мен өнөтийин эткем. Таштардан, агаштардан немецтер нени де сезип болбос: олор кажы ла уулчактын карманында болуп јат. Кем-кем колго кирзе, арткандары онын ижин учына јетирер. Эй, Серёжа! — ол кыйгырып ийди. Ол ло тарыйын тас бажы кўнге кўйўп калган уулчак јыраалардан чыгып келди. Ондо немецтердин броневиктеринин ле танктарынын тоозын көргўзип турган ондор тоолу ракушкалар болгон.

— Слерге, айса болзо, мылтыктар керек? — Алексей Андреевич кенейте кату сурады.

Командир каткырды:

— Слер жангыс та плоттор эмес, анайда ок мылтыктар эдип турган эмитиреер не? Андый ба?

— Жок — Алексей Андреевич соок унчукты. — Бисте немецтердин белен мылтыктары бар. Ноль час он беш минутта кечүге улус ийигер. Мылтыктарды алзын деп. Жангыс оройтыбазын.

Ой жедерде, кечүге командир бойы келди. Оныла кожо бир канча жуучылдар болгондор. Командир жараттан түжүп жадала, та кандый да үлүш темирге бүдүрилди. Ол бөкөйөлө, колыла кармаданарда, мылтык тудулды.

— Мылтыктарды алыгар — Алексей Андреевич шымыранды.

Пионерлер бу түнде кызыл черүчилдерге немецтердин он сегис мылтыгын бергендер. Алексей Андреевич оларды ончозын тоолойло, бойынын книжкезинде темдектеп алды. Онын кийинде бойынын «бухгалтерине»: «Командирдин колын салдырып ал» — деп айтты.

— Слер сүреен уулдар эмитирер — деп, акту күүнинен айдынды. — Жакшы иштеп жадыгар...

Командир балдарды бойынын палатказында уйуктаткан. Алексей Андреевич плоттын жанында дежурный арттырарга сананган. Же командир анда бойынын часовойын тургусты.

Эртен тура часть өскө жерге көчкөн. Балдарды ойгозоло, амтанду курсакла азырагандар. Командир Алексей Андреевичке жууктада базып келеле, колын онын жардына салды.

— Же, Алексей Андреевич, служба учун жаан быян. Сенин кечүүн сүрекей керектү болды.

Не ле неме кайдан келген?

М. Ильин, Е. Сегал.

ЛАМПОЧКАНЫҢ ТАБЫЛГАНЫ.

Карануй кире ле бергенде, сен узак сананбай, выключательди толгоп ийзен, тураның ичи жарый берет.

Озодо улус тураны керосиндү лампала жарыткандар. Лампалар жаан да, кичинек те болгон.

Кичинек лампыны столго тургузар эмесе стегеге илер. Жаан лампыны тураның тал-ортозында илмекке илетен. Оды түс күйзин ле ышталбазын деп, өзөнниң карара күйүп калган когын кайчыла түзеде кезетен.

Эмди дезе бастыра городтордо, журттарда электричествоныҥ оды күйет. Ол кандый жарык! Оны күүдүрерге ле өчүрерге кандый эптү! Же мындый эптү неме жеңил эдилбей јат.

Лампочканы колго алып көрзөң: көңдөй шилдинг ичинде эки эмик көрүнөт. Эмиктердинг учында чичкечек, торт учук ошкош, эмигеш кыймыктайт. Ол — спираль. Спираль кандый да изүге кайылбас вольфрам деп металлдан эдилет. Же вольфрамды чичке эмигеш эдил чойотони жеңил эмес. Мында машиналарга алмаз болужат. Вольфрам эмик алмазта эдилген бир канча үйттер өткүрө тартылат. Кажы ла үйт алдындагызынанг кичинек. Эң калганчызы сүрекей кичинек — оноң чач та өдүп болбос.

Спираль чын эдилген бе деп ишмекчи оны көп катап микроскоп ажыра көрүп жат.

Спираль эдилген — кандый чүмдү!

Эмди спиральды эмикке жаба кандайла, оны көндөй шилдин ичине кийдирери, жазаары артты. Онын кийнинде лампочкада кейди чыгарала, оны аңылу газла толтырар.

Онойып лампочка бир машинадан база бир машинага барып жат. Эң ле учында ишмекчиге келет. Ишмекчи лампочка жакшы эдилген бе деп шиндейт, көрөт, складка апарат.

Складтан лампочкалар бистинг ороонго таркап, башка-башка жерлерге барып жат.

М. Ильин, Е. Сегал.

«МОСКВИЧ» КАЙДА БУДУП ЧЫГАТ?

«Москвич» кайда бүдүп чыгат?

Москвада эдилгени жарт. Шак онын да учун ого андый ат берилген. Же ол жангыс ла Москвада эдиллип турган эмес.

Онын чыгып турган жери көп. Ненинг учун де-зе машинага керектү немелер орооннын бастыра толықтарынан алынат.

Түштүк чөлдөрдө кырлардан тусты, ак мелди, руданы, көмүрди, түндүктөн агаштын табын темир жолло поездтер заводторго экет.

Заводто тустаң сода эдип жат. Экинчизинде — содадан, мелден ле кумактан шил эдип жат. Үчинчизинде — көмүрден кара кокс эдилет. Онон те-

мир рудадан ла кокстон чой кайылтып јат, чойдон ло темирлердин сыныгынан болот эдилет. Нефтьтен бензин, агаштын табынан спирт эдип јат. Бу ончо немелерди поездтер Москвада машиналар эдетен заводко экелип јат.

Заводто көп-көп станоктор кажы ла немедең керектү детальдарды, темирлерди эдип јат. Станоктор ишти канайда бүдүрип турганын ишмекчи басып көрүп јат. Учунда бастыра детальдарды, темирлерди бириктирип, јаңы машина бүдет.

Онон ары ченеечи шофёрлор оморды баштапкы јорыкка апарат. Јорык машинанын чындыйын көргүзер учурлу.

Јолдо кандый бир једикпес табылза, тургузала заводко келип, јазагылап ијет.

Је бот, јорыкташ божогон. Эмди «Москвичтин» тоозынын, балкажын јунуп, база катап шиндейле, јымжак щёткала јылтырада јыжар керек. Онон «Москвич» чыккан заводуң арттызып, ыраак јолго атанат.

Бистин куучында «Москвичке» керектү немелер кырлардан ла агаштардан, көлдөрдөң лө чөлдөрдөң келген. Оморды керектү эдип кубултарга көп улус иштеген. Айдарда, «Москвичти» эдетенинде бистин бастыра ороон туружып јат.

М. Ильин, Е. Сегал.

СЕНИН ЭСКИ ТАНЫЖЫН КЕРЕГИНДЕ.

Сенин јуук таныжын — болчок самың керегинде куучындажалы. Сен кичинектең ала оны-

ла таныш. Ненинг учун самын сары да, кызыл да, жажыл да болуп јат, онын көбүги дезе кара... Сенинг самыныннын көбүги база көп катап кара болгон. Оndo кайкаар неме јок. Күн туркунына сенинг колын нени этпей јат деп айдар!

Кумакла, той балкашла берижип, пирожоктор эдип, буунтылар јазап, агаштарга чыгып, колына не ле кирзе, оны көслө шингдеердин ордына, колло шиндеп турганда, колды ару тудар арга бар ба?

Кирде кичинек, көскө көрүнбес тындулар — микробтор жажынып отургылайт. Оlorды көп катап јаанадатан микроскоп ажыра көрзө, кичинек агажактар, шариктер, илјирмелер көрүп алар арга бар. Микробтордын ортозында сүреен тын каршулулары бар. Оlor кижининг тамагына, кардына, өкпөзине кирген кийнинде, кижи оорый да берер.

Самын ла суу дезе бисти оног корулап јат.

Самынды неден эдип јат?

Самынды эдерге карагайдын чаганазы, күн-кузуктын сарјузы, водород деп газ ла никель деп металл керек.

Озо ло баштап заводто јаан машиналар күн-кузуктын эмилинен сарју сыгып алат. Сарју кату болзын деп ого водород деп газ ла никельдин рошогын кожот.

Је бот, куулгазын боло берди: суйук сарју кайнайла, јуу боло берди. Аңылу машиналар изү јууны казаннан чыгарып ийерде, ол чүрче ле тоно берди. Јууны самын эдер заводко апарала, ба-

за кайнадып, щелочь, суу кожот. Онын кийнинде машиналар оны соодып, кичинек самындар эдип кезет.

Самындар жүзүн өгдү, жараш ытту болзын деп, ого духи, будук кожуп жадылар.

Тетрадьтын историязы.

Тетрадьты неден, канайда эдип жат?

Ишти озо ло баштап кирее баштайт. Кирее агаш аразында чибини жыгат. Оны будактардан, чобрадан арчып, тоормошторго кезет. Тоормошторды чаазын эдер фабрикада такпайларга жарып, ого кислота кожоло, каша кайнадып жат. Мындый кашаны кайнадар казан сүрекей жаан, торт тура ошкош.

Такпайлар кайнап-кайнап учуктала берет. Ол учуктарды теермендейле, жука чаазынга түнгейлеп, кулур жалбактаган чылап, жайып жат. Мынайып чыкту, көөшпөк чаазын бүдет.

Же чаазын кургак, бек болор учурлу. Айдарда, чыкту чаазынды сыгып, кургадар керек. Онон оны жаан түрбектерге түреле, тетрадь эдер фабрика жаар аткарадылар.

Фабрикада аңгылу машиналар чаазынды листтерге кезип, оны жолдоп, клеткалап, кадарлап жат.

Же бот, сенин алдында ару тетрадь жадыры. Тетрадь эмди кандый бүдүмдү болоры — сенен камаанду.

Табышкак:

Көс тө жок, тил де жок,
колго алза — куучынчы.

И. Вольпер.

КАЙКАМЧЫЛУ СУЙУК НЕМЕ.

Сүт — ол чын ла кайкамчылу суйук неме. Кижинин курсагына ла су-кадыгына керектү немелер ондо үзе бар. Сүттен кандый ла јийтен, ичетен немелер эдет: сарју ла сыр, каймак ла творог, кефир ле простокваша... Сүттен јелим топчылар, тарактар база эдип јат. Сурлу ак шкатулка ла чичке линейка база сүттен эдилген деп кем билер? Је ол андый. Эң кайкамчылу ла эң јилбиркеткедий неме мынызында эмес. Эң ле јилбилүзи сүт канайда бүдүп турганы ла оны канайда кубултып турганы болуп јат.

Микроскоптын алдындагы тамчы,

Сүт неден туруп јат? Ондо не бар?

Мыны билерге, микроскоптын алдына бир тамчы сүт салала, оны јаанадатан шил өткүре көрөликтер. Не боло берди? Сүт јоголо берген, онын ордына јалтыркай суйук немеде көп кичинек болчоктор (шариктер) жүзүп турганын бис көрүп ийерис. Болчоктор — ол сүттин үзи. Ол

болчогоштор булавканын бажынан көп катап кичинек. Бир тамчы сүтте олар жүс миллионнон ажыра болгоны кайкамчылу эмес. Суйук неме — ол суу, ондо сүттин сахары, белок ле олон до өскө веществолор чейилген. Кандый веществолор болгонын кийинде билип аларыгар. Эм тургуза үс, белок, сахар керегинде куучындажалыктар.

Сүттин үзин бастырагар билеригер. Сливочный сарјуны олон эдип јат ине. Је болчок үстер сүтте башка-башка жүрет, сарјуда олар бастыразы биригип, тудуш боло берет. Сүттин белогы такаанын белогына түней. Сүтте белок билдирбес: ол суула јакшы колышкан. Сүтте белок барын билерге сүрекеј јенил. Стакан сүт алала, ого экиүч тамчы уксус тамызыгар. Тургуза ла иритпек боло бергенин слер көрүп ийереер. Ол уксустан улам иритпектеле берген. Јымыртканы кайнатканда, онын белогы иритпектелеле, ак болуп тынзый берет. Сүттин белогын уксус та јогынан көрүп алар арга бар. Чий сүтти бир канча частын туркунына јылу јерге тургузып койор керек. Сүт ачыза, оны јылыдып ла ийзегер, ол иритпектеле берер. Ол иритпекти творог деп адап јадыс, анайдарда, творог сүттин белогынан туруп јат.

Је сахарды слер удааннан бери билереер ине. Күнүн сайын эртен тура сахарлу чай ла кофе ичедис, сахардан конфет ле өскө дө тату немелер эдип јат. Сүттин сахары свекладан эткен тегин сахардан эмеш башкаланып јат. Ол тын тату эмес, је ол кижинин эди-канына түрген ле јенил таркап јат.

Көп улус турушкан иш.

Бистинг ороондо сүт ле сүттен эткен курсактар көп болзын деп, жангыс ла уй саачылар тартыжып турган эмес. Олорго жүзүн-жүүр професиялу ишчилер болужадылар — малчылар ла зоотехниктер, јалан ижининг ишчилери ле механизаторлор. Јалан ижининг колхозчылары малдын азыралын јеткилинче белетебезе, механиктер малдын азыралын белетейтен кухняны јазабаз, уйлардын кажаганына сууны өткүрбезе, уй саачылар бойларынын ижин канайып бүдүрер эди? Шил заводто болуштоптор, машина јазачылар сүт уратан машина этпезе, сүт заводтын ишчилери сүтти ле кефирди неге урар эди? Металлургтар алюминий таап, оны чаазын чылап јукартпаза, болуштопторды неле бөктөөр эди? База өскө темдек. Чаазыннанг эткен болуштоптор керегинде. Слер оны эдерге јенгил неме деп бодоп тураар ба? Озо баштап машиналар эдер заводтынг инженерлери ле ишчилери машина эдип алган. Машина бүде берерде, болуштоптор эдетен чаазындар јок боло берген. Болушка чаазын эдетен промышленностьтын ученыйлары ла ишчилери келген. Онын кийнинде сүт заводтынг инженерлери ле ишчилери бу машинала иштеерге, сүтти чаазын болуштопторго урарга үренип алгандар. Кайда да андый болуп јат. Кажы ла болуштоп сүтке, кажы ла стакан каймакка, кажы ла болчок сарјуга көп улустынг күчи салынган, Олорды белетеерине көп улус туружат. Колхозтын

уй саачылары ла ученый-биологтор, машиналар
јазаачылар ла металлургтар, химиктер ле чаазын
эдеечилер, сарју ла сыр эдеечилер, сүт ле шил
заводтордын ишчилери ле оноң до өскө көп, көп
ишчилер...

Је арт-учында сүттен эткен курсактар ончозы
слердин столоордын үстінде. Шили кувшинде
бистин кайкамчылу суйук неме деп адап турган
неме — сүт кажайат. Сарју салатан шајын аяак-
та сарызымак сарју јадат. Тарелкада јаткан ой-
дыктарлу сырдаң амтанду јыт јытанат. Чарбак
болуштопто кефир.

Чөрчөктөр

МОДОР СӨСТӨР.

Јүгүрип, жүгүрип, јун таптым.
Јун алдынан тарак таптым,
Таракты алып,
Таптанга бердим.
Таптан меге сагалын берди,
Сагалды алып, көлгө бердим.
Көл меге көбүгин берди.
Көбүгин алып,
Көк уйга бердим.
Көк уй меге сүдин берди.
Јайып-јуйуп ичип алдым,
Јайбандадып жүгүрдим.
Јаан бажыма ок тийди,
Јайпас эдип жыгыл калдым.

ТАРАЛ.

(Алтай чөрчөк.)

Азыйгы өйлөрдө бастыра аң-куштар кижининг тилин билетен болтыр. Ол тужында кизи Алтай јеринде не болуп турганын, аш-курсак кандый бүткенин билип аларга санантыр. Ол оноор кандый бир кушты ийер деп шүүнген. Кизи болушчыларын алдыртала, айткан:

— Меге тарал деп кушты түрген экелигер.

Болушчылары уккан ла бойынча таралды жит-кезинен тудуп, кижиге экелип бертир. Кижиге кичинек таралды айкап көрөлө, мынайда айтты:

— Эки канадын бек ошкош. Алтай үстин эбирип кел, аш-курсак кандый бүткенин төкпөй-чачпай меге жетирип кел.

Тарал бастыра Алтайды эбире учты, аш-курсактын бүткенин кайкап көрди: агып жаткан бастыра суучактар сүтле сүртүлүптир, бастыра бийик туулар жиилекте бүркүлүптир. Жажыл бүрлү мөштөр кузуктын уурына чыдашпай, жерге жетире ээлип калган турдылар. Тарал алаң кайкап турала, «Акыр, бу мынаң тойо ажанза кайдар» — деп сананала, ичи тастайганча ла ажаңып алды. Оноң амырап жадала, бастыра аш-курсак менин болзо кайдар деп сананды. Мен кижиге ончозын төкпөй-чачпай айдып берзем, ол бу аш-курсакты үзе апарар. Жок, мен ого чынын айтпазым деп сананала, өрө туруп, кижинин жерин көстөп ийди. Ол кижиге келеле, айтты:

— Калак-кокый, бистин жааныс, бастыра Алтайды эбире учтым. Эки канадым бош арыды. Аш-курсактын бүткени коомой эмтир. Бойым жүк ле тынду, арай торолобой ойто келдим.

Оны уккан кижинин жүреги соой берди. Эмеш сананала, чала таралга бүтпей, болушчыларын кычырды.

— Барып, базып жүрер тындулардын жаанын, айуны, бери капшай экелигер — деди.

Болушчылары укканча да болбоды, айуны житкелеп, өргөөгө кийдирип келдилер.

Кижиги айуга айтты:

— Бөкөн сенин коркышту ошкош, Алтайыңды эбирип кел. Аш-курсактын бүткени кандый болтыр, барып көрүп кел — деп жакарала, айуны божодып ийди. Айу Алтайды үч айланды, аш-курсактын бүткенин кайкап көрди. Бойы ол курсактан бир де кичинек амзабай, жаңыс ла сүттү суудан ичип алала, ойто жүрүп ийди. Жедип келерде, кижиги оноң сурады:

— Же, аш-курсак кандый бүдүптир?

— Калак-кокый, бистин жааныс, Алтай үстин үч эбирдим, аш-курсактын бүткенин кайкап көрдим. Ол курсактан амзабадым да, слерге капшайлап ойто жеттим — деди.

Оны угала, кижиги айуга айтты:

— Эмди ойто Алтайыңа жана бер. Алама-шикир курсактан жажыл жайда тойо жип алала, соок кыш келзе, жылу уйаңа кирип, амырап жат — деп алкайла, айуны Алтай жаар божодып ийди. Оноң таралды алдыртала, ого мынайда айтты:

— Эмди ойто Алтайыңа жана бер. Аш-курсактын качан да жетпес болзын. Эки-жаңыс кабыргаларын кырлайып жүрзин — деп каргайла, база божодып ийди.

Оноң ло бери айу жажыл жайда тойо аш-курсактан жип алала, соок кыш келгенде, жылу уйазына киреле, уйуктап, амырап жадат. Төгүнчи тарал анаң-мынаң курсак бедреп, тойынып болбой, эки-жаңыс кабыргалары карбайыжып калган, аркада мөштөң мөшкө учуп жүрөт.

ЧАЙ.

Алдында Алтайда сүрекей жылу болгон. Мында жүзүн-жүүр куштар жүретен. Эдил куштардын үндери агаш-таштарга жангыланып туратан.

Бир катап кыш келерде, куштар соокко чыдашпай, түштүк жаар учуп бардылар.

— Бисле кожо бараак — деп, олор чайга айткандар.

— Сооктон коркыйла, кижини төрөл жерин таштап не баратан? Мен Алтайыма артып жадым — деп, чай айтты.

Кар жаап, шуурган-салкын там ла тынгып келерде, чай соокко чыдажып болбой, ыйлай-ыйлай келерде, эки көзү кызара берди.

Онон ло бери чайдын көзү кызыл болуп артып калтыр.

КУУ ЖАРЫН.

Бир коркышту жалку, мекечи кижини болгон. Ол бойынын мекезиле, сүмезиле курсагын азыранып жатты.

Бир катап ол кышкыда барып жадала, куу жарын тапкан. Куу жарынды алала, онон карды жарыга жапшырып, тактап алала, оны канла уймап, кызыл эттү жарын эдип тонгырып алган.

Онон ары барып жадала, бир айылга кирген. Ол айылда казанга толтыра эт кайнап жаткан болгон. Мекечи кижини айылдын ээзине мынайда айткан:

— Казанаарга бу кызыл эттү жарынды салзам, слердинг эт менин эдимди жибес пе?

Айыл ээзи оны кокырлап туру деп бодоп, бойы да кокырлаган:

— Жок, жибес. Жизе, эртен бир кунан койымды тудуп бергейим.

Эт быжарда, оны чыгарып көрөр болзо, байагы кижининг жарынынын эди жок, жангыс ла сөөк артып калган эмтир. Ол калактай берди:

— Калак-корон, эдимди слердинг эдигер жип койтыр. Коркышту жакшы эт болгон эди! Онын ордына кандый да эт берзегер, мен албазым! Кунан кой берерим дегенеер, оны берзеер — кайтпагай.

Айыл ээзи айткан сөзиненг чыгарга кемзинип, кунан койын ого берип ийди.

Мекечи жолун алып, онон ары браатса, алдында база бир айыл турды. Мекечи ого кирип барала, айыл ээзине мынайда айтты:

— Койорго койым конзо, слердинг койоор менин койымды жибес пе? — Айыл ээзи онын сөзин кокырга бодоп, бойы да кокырлап айтты:

— Жок, жибес, жизе, бир койдын ордына эртен он кой бергейим. Түнде мекечи араайын турала, бойынын койын өлтүреле, каныла чедендеги койлордын оосторын уймап салды, койынын эдин дезде барар жолына ырада апарып койды.

Эртезинде ол койын көрөргө барган кижиге болло, ойто калактап-сыктап келди:

— Слердинг койлороор кой жибес деп айтканаар. Слер мени не төгүндедеер? Менин койымды

слердин койлор јип койтыр ине. Онын ордына слер меге он кой береечи болгоноор — эмди берее.

Айыл ээзи барып көрөр болзо, айылдап келген кижининг койы чын да јок, койлордын оосторы канду. Анайдарда, ол арга јокто он койын берип ийди. Мекечи койлорды айдап јанган. Јанала, кыйын јадып, қайлаган:

Куу жарынды кунан койго јетирдим.

Кунан койды он койго јетирдим...

Анайда айдарда ла, карды торс эдип јарылды, мекечи өлө берди.

БАЖАЛЫКТАР

ҚАРУ ТӨРӨЛИС КЕРЕГИНДЕ СӨС

Т. Шинжин. Баштапқы сентябрь. . .	3
А. Адаров. Албатым.	4
К. Кошев. Ненинг учун жылдыстар учат.	5

АЛТЫН СҰРЛУ ҚҰС

К. Тепуков. Суркураган көзиле жылдыстар имдежет.	7
И. Тургенев. Кайындар ортозын- да құски кўн.	7
К. Паустовский. Сый.	8

БИЛЕ, ШКОЛ, ОКТЯБРЯТТАР

Б. Укачин. Амырдың жорыктағаны. 12	
К. Чуковский. Ойылганча јунун. 16	
А. Ередеев. Нөкөрлөр.	21

ИШТЕНКЕИ БАЛДАРГА МАҚІ

А. Ередеев. Малтама мак! . . .	26
Л. Бурцева, А. Цветова. Қызыл обоз.	27

Петянын күүниле.	30
С. Суразаков. Шил көс.	32
А. Ередеев. Аш керегинде сөс.	36
Калаш кайдан келет.	42
Б. Укачин. Качан калаш кезеримде.	44

АЛТАЙДЫН АР-БҮТКЕНИ

К. Тепуков. Эрте тура тайгада.	45
А. Ередеев. Ар-бүткеннинг тили.	46
П. Самык. Јас келгени.	49
Б. Суркашев. Эрте јас.	50

В. И. ЛЕНИННИНГ ЈАДЫН-ЈУРУМИ ЛЕ АЛБАТЫНЫНҒ ЫРЫЗЫ УЧУН ТАРТЫЖУЗЫ

М. Зощенко. Кезикте чернильница- ны да јиирге келишкен.	51
А. Адаров. Лениннинг кереези.	54
И. Ходза. Јер үстинде эн јакшы ойынчыктар.	55

АМЫР-ЭНЧУ — АЛБАТЫНЫНҒ ЫРЫЗЫ

С. Суразаков. Јуу ла болбойтон болзо.	58
А. Кононов. Май.	61
Л. Кассиль. Алексей Андреевичтин салы.	64

НЕ ЛЕ НЕМЕ КАЙДАН КЕЛГЕН?

М. Ильин, Е. Сегал. Лампочканын табылганы.	70
«Москвич» кайда бүгүн чыгат?	71

Сенин эски таныжын керегинде.	
Тетрадьтын историязы.	72
И. Вольпер. Кайкамчылу суйук	
неме. Коп улус турушкан иш.	75

ЧОРЧОКТОР.

Модор сөстөр.	79
Тарал (алтай чөрчөк).	79
Чай. Куу жарын.	82

ВНЕКЛАССНОЕ ЧТЕНИЕ ДЛЯ 2 КЛАССА

На алтайском языке

Художник А. М. Кузнецов

Редактор Р. А. Лыкова. Художественный редактор В. И. Ортоңулова. Технический редактор Е. К. Манышева. Корректор Л. А. Патагашева.

Сдано в набор 27.04.87. Подписано к печати 20. 07.87. Формат 60×84¹/16. Бум. тип. № 2. Гарнитура школьная. Печать высокая. Усл. п. л. 5,11+0,34 вкл. Уч.-изд. л. 3,06. Тираж 2000. Заказ 2005. Цена 25 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 659700 г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

100-00

25 акча